21. oktober 2008

Redegørelse om kviksølv mv. på Grindstedværket og BASF i Grenå

Arbejdstilsynet

Arbejdsskadestyrelsen

Indhold

1. Resume

2. Indledning
2.1. Baggrund
2.2. Grindstedværket
2.3. Mulige farer for sundhed forbundet med kviksølv
2.4. Dokumenter der ligger til grund for redegørelsen

3. Beskrivelse af arbejdsmiljøreglerne, herunder reglerne for arbejde med kviksølv m.v. fra 1962 til i dag
3.1. Arbejdstilsynets tilsyn med arbejdsmiljøet
3.2. Arbejdsmiljøregler
3.3. Grænseværdier

4. Redegørelse for Arbejdstilsynets tilsyn på Grindstedværket (i Grindsted og i Grenå) og på BASF vitaminfabrik i Grenå
4.1. Grindstedværket i Grindsted
4.1.1. Arbejde med og måling af kviksølv på Grindstedværket i Grindsted 1962-1980
4.1.2. Arbejdstilsynets tilsyn med kviksølv på Grindstedværket i Grindsted 1962-1980
4.1.3. Arbejde med andre kemiske stoffer og materialer på Grindstedværket i Grindsted
4.2 Grindstedværket i Grenå
4.2.1. Arbejde med og måling af kviksølv på Grindstedværket i Grenå 1978-1982
4.2.2. Arbejdstilsynets tilsyn med kviksølv på Grindstedværket i Grenå 1978-1982
4.2.3 Arbejde med andre kemiske stoffer og materialer på Grindstedværket i Grenå
4.3. BASF vitaminfabrik i Grenå
4.3.1. Arbejde med og måling af kviksølv på BASF vitaminfabrik 1982-1997
4.3.2. Arbejdstilsynets tilsyn med kviksølv på BASF vitaminfabrik 1982-1997
4.3.3. Arbejde med andre kemiske stoffer og materialer på BASF vitaminfabrik

5. Sammenfatning og konklusion

6. Situationen i dag for arbejde med kviksølv mv.
6.1. Nugældende regler
6.2. Brancher med anvendelse af kviksølv og kviksølvholdige produkter
6.3. Arbejdstilsynets tilsyn i dag

7. **Redegørelse om anmeldelse og anerkendelse af arbejdsskader som følge af udsættelse for kviksølv**
7.1. Indledning
7.2. Erhvervssygdomserstatning
7.2.1. Generelt om regler for anmeldelse
7.2.2. Generelt om regler for forældelse
7.2.3. Generelt om regler for erhvervssygdomme som følge af kviksølvforgiftning
7.3. Arbejdsskadestyrelsens beredskab og sagsbehandling
7.3.1. Allerede anmeldte sager (”gamle sager”)
7.3.2. Nye anmeldelser
7.3.3. Sagsbehandling
7.4. Konkrete juridiske og medicinske overvejelser vedrørende sager fra Grindstedværket
7.4.1. ”Gamle sager”
7.4.2. ”Nye sager”

Bilag

Bilag 1 Grænseværdier

Bilag 2 Måleprogrammer for indhold af kviksølv i urin og blod på Grinstedværket og hos BASF

Bilag 3 Kviksølvmålinger af de ansattes urin og blod på Grindstedværket i Grindsted

Bilag 4 Luftforureningsmålinger for kviksølv på Grindstedværket i Grindsted

Bilag 5 Andet kemisk arbejdsmiljø i perioden 1962 – 1983 på Grindstedværket i Grindsted

Bilag 6 Andet kemisk arbejdsmiljø i perioden 1983 – 2008 på Grindstedværket i Grindsted

Bilag 7 Blymålinger af de ansattes blod på Grindstedværket i Grindsted

Bilag 8 Kviksølvmålinger af de ansattes urin på Grindstedværket i Grenå

Bilag 9 Luftforureningsmålinger for kviksølv på Grindstedværket i Grenå

Bilag 10 Andet kemisk arbejdsmiljø i perioden 1975 – 1982 på Grindstedværket i Grenå.

Bilag 11 Vask af arbejdstøj og transport af affald fra Grindstedværket

Bilag 12 Kviksølvmålinger af de ansattes urin på BASF i Grenå

Bilag 13 Andet kemisk arbejdsmiljø på BASF i Grenå

Bilag 14 Andre steder med produktion ved hjælp af kviksølv

Bilag 15 Regler for det eksterne miljø af betydning for arbejdsmiljøet

Bilag 16 Kildeangivelser

Bilag 17 Udtalelse fra Kammeradvokaten om forældelse og suspension

1. Resume

Den 6. juni 2008 bragte 3F på sin hjemmeside og i Fagbladet 3F en række artikler om, at arbejderne på Grindstedværket igennem 15 år blev udsat for høje eksponeringer af kviksølv. DR fulgte op på historien den 8. juni 2008.

Beskæftigelsesministeren tilkendegav i brev af 13. juni 2008 til Folketingets Arbejdsmarkedsudvalg, at han havde bedt Arbejdstilsynet og Arbejdsskadestyrelsen om at udarbejde en grundig redegørelse om sagen.

I redegørelsen beskrives følgende:

- mulige farer for sundhed forbundet med kviksølv
- regler og grænseværdier relateret til kviksølv
- Arbejdstilsynets tilsyn på Grindstedværket og BASF
- sammenfatning og konklusion
- situationen i dag for arbejde med kviksølv
- anmeldelse og anerkendelse af arbejdsskader om udsættelse for kviksølv.

Ifølge arbejdsmiljølovgivningen har arbejdsgiveren ansvaret for, at arbejdsstedet er indrettet på en sådan måde, at det giver de ansatte størst muligt værn under deres arbejde mod ulykkestilfælde og sundhedsskadelig påvirkning, og at arbejdet er tilrettelagt og udføres således, at dette opnås. Arbejdsgiveren skal ved indretning af arbejdssted og produktionsmidler samt ved tilrettelæggelse af arbejdsprocesser sørge for, at de ansatte er tilstrækkeligt beskyttet mod sundhedsskadelig påvirkning. Dette har været gældende helt tilbage fra fabriksloven fra 1913.

Arbejdsgiveren har således ansvaret for arbejdsmiljøet på sin virksomhed.

I perioden fra 1962 og til 1980 har Arbejdstilsynet foretaget hyppig kontrol af kviksølvbelastningen af de ansatte, der arbejdede i B2 afdelingen på Grindstedværket i Grindsted. Den foreliggende dokumentation fra perioden viser tilbagevendende overskridelser af de daværende grænseværdier for kviksølv.

Grindstedværket tilsidesatte således over en længere periode klart sit arbejdsgiveransvar om at sørge for, at de ansatte er tilstrækkeligt beskyttet mod sundhedsskadelig påvirkning fra kviksølv, ved indretning af arbejdssted og produktionsmidler, samt ved tilrettelæggelse af arbejdsprocesser.

Arbejdstilsynet besøgte i perioden fra 1962 til 1980 Grindstedværket i Grindsted 55 gange og var vidende om de tilbagevendende overskridelser af grænseværdierne for kviksølv. Arbejdstilsynet gjorde igennem perioden gentagne gange virksomheden opmærksom på problemstillingen, og traf aftaler med virksomheden om skærpede sikkerhedsforanstaltninger.

Af de tilgængelige sagsakter ses det ikke, at Arbejdstilsynet i den pågældende periode afgav påbud eller på anden måde reagerede tilstrækkeligt konsekvent overfor virksomheden i forhold til høje overskridelser.

Det må vurderes at være kritisabelt, at Arbejdstilsynet over en længere årrække ikke greb tilstrækkeligt ind over for en omfattende kviksølveksponering, som et betydeligt antal ansatte var udsat for i B2 afdelingen på Grindstedværket i Grindsted.

B2 afdelingen med brug af kviksølv på Grindstedværket i Grindsted blev nedlagt i starten af 1980.

Arbejdstilsynet førte også tilsyn med de øvrige kemiske arbejdsmiljøforhold på Grindstedværket i Grindsted, Grindstedværket i Grenå og BASF i Grenå. Ifølge det foreliggende materiale blev arbejdsmiljøforholdene gennem tiden bedre, idet både problemer med kviksølvudsættelse og øvrige kemiske arbejdsmiljøforhold reduceredes væsentligt fra 1978. I Grenå kom der bedre styr på produktionen og der ses ikke at være grundlag for at kritisere Arbejdstilsynet for manglende indgriben i denne periode.

2. Indledning

2.1. Baggrund

Den 6. juni 2008 bragte nyhedsbrevet 3F på sin hjemmeside og Fagbladet 3F en række artikler om, at de ansatte på Grindstedværket i en årrække blev udsat for høje eksponeringer af kviksølv. DR fulgte op på historien den 8. juni 2008 i programmet "21Søndag".

Beskæftigelsesministeren tilkendegav i brev af 13. juni 2008 til Folketingets Arbejdsmarkedsudvalg, at han havde bedt Arbejdstilsynet og Arbejdsskadestyrelsen om at udarbejde en grundig redegørelse om sagen. Folketingets Arbejdsmarkedsudvalg har efterfølgende stillet en række spørgsmål vedrørende arbejdet på Grindstedværket. Nærværende redegørelse indeholder tillige besvarelse af disse spørgsmål:

- "Ministeren bedes redegøre for, hvorledes målinger af kviksølv og andre farlige stoffer og materialer i de ansattes blod og urin, samt af luftforureninger blev anvendt på Grindstedværket i Grindsted i perioden fra 1962 til 1979, og efterfølgende i Grenå frem til 1999, hvor B2 produktionen nu foregik. I forlængelse heraf ønskes også oplyst, hvordan det daværende Arbejdstilsyn håndterede disse oplysninger i forhold til krav overfor virksomheden.", jf. FAU-spørgsmål 201.
  (Spørgsmålet er besvaret i afsnit 4.1., 4.2. og 4.3. samt i bilag 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12 og 13)

- "Ministeren bedes redegøre for, hvilke grænseværdier for kviksølv og eventuelle andre farlige stoffer og materialer i blod, urin og luft med relevans for Grindstedværket, der blev anvendt i perioden 1962 til 1999, og hvorledes udviklingen har været i disse efterfølgende.
  Derudover ønskes også oplyst, hvilken betydning disse (grænseværdier for kviksølv og eventuelle andre farlige stoffer og materialer i blod, urin og luft)) har haft for Arbejdstilsynets generelle kontrolfunktion og i særdeleshed for Arbejdstilsynets tilsyn med Grindstedværket i henholdsvis Grindsted og Grenå, herunder også i perioden frem til 1999, hvor virksomheden i Grenå er ejet af BASF.", jf. FAU-spørgsmål 202.
  (Første del af spørgsmålet er besvaret i afsnit 3.2.og bilag 1. Anden del af spørgsmålet er besvaret i afsnit 4.1., 4.2. og 4.3. samt i bilag 5, 6 og 10)

- "Ministeren bedes redegøre for, hvilke initiativer Arbejdstilsynets kredse og Direktoratet for Arbejdstilsynet har taget for at få lovliggjort de kemiske arbejdsmiljøforhold på Grindstedværket i Grindsted og Grenå, senere BASF, i perioden 1962 til 2005, herunder hvorledes eventuelle klager fra virksomheden over sådanne initiativer er blevet vurderet og behandlet i Direktoratet for Arbejdstilsynet og af de daværende ministre med ansvar for området.", jf. FAU-spørgsmål 203.
  (Spørgsmålet er besvaret i afsnit 4.1., 4.2. og 4.3. samt i bilag 5, 6 og 10)

- "Ministeren bedes redegøre for, i hvilken udstrækning Arbejdstilsynet har modtaget klager over de kemiske arbejdsmiljøforhold på Grindstedværket i Grindsted og Grenå i perioden 1962 til 1999, og hvorledes disse er blevet håndteret af Arbejdstilsynet.", jf.

FAU-spørgsmål 204.
(Spørgsmålet er besvaret i afsnit 4.2.2. samt i bilag 6 og 13)

- ”Vil ministeren medvirke til at andre arbejdere end de, som direkte har arbejdet på Grindstedværket, bliver omfattet af den redegørelse, som ministeren har lovet. Her tænkes bl.a. på chauffører, der har kørt spildprodukter til Kærgård plantage og vaskeriarbejdere, der har vasket arbejdstøj fra Grindstedværket.”, jf. FAU-spørgsmål 210.
(Spørgsmålet er besvaret i bilag 11)

- ”Er der andre steder i Danmark, hvor der har været produceret på samme måde som på Grindstedværket, og hvor der måske er medarbejdere, der har været udsat for de samme påvirkninger – eksempelvis er det blevet oplyst, at der har været produceret vitaminer i både Ballerup og Dianalund af BASF.”, jf. FAU-spørgsmål 211.
(Spørgsmålet er besvaret i bilag 14)

- ”Hvilken rolle spillede Arbejdstilsynet og den daværende arbejdsminister i bevarelse af Grindstedværket i 1978 set i lyset af, at de udstedte påbud blev anket med henvisning til de beskæftigelsesmæssige konsekvenser, hvis værket blev lukket?”, jf. FAU-spørgsmål 220.
(Spørgsmålet er besvaret i afsnit 4.1.2. s. 18 om dispensationsansøgning i forbindelse med flytning af produktionen til Grenå)

2.2. Grindstedværket

I/S Grindstedværket blev grundlagt i 1924 af cand. polyt. Chr. Lundsgaard. Værket producerede primært organiske kemikalier. I 1934 blev værket overtaget af Dansk Handels- og Industri-Compagni. I 1980 skiftede Grindstedværket navn til Grindsted Products A/S. I 1989 fusionerede Dansk Handels- og Industri-Compagni med De Danske Sukkerfabrikker (Danish Sugar) og De Danske Spritfabrikker. Den fusionerede virksomhed hed A/S Danisco. I 1995 ændredes navnet til Danisco Ingredients, i 1999 til Danisco Cultor og i 2001 til Danisco. Virksomheden har i dag arbejdsmiljøcertifikat og fik krone smiley fra Arbejdstilsynet i juni 2007.

Grindstedværket har gennem tiden produceret sovemidler, aromastoffer, vitaminer og antibiotika. I 1978 udvidede værket med en produktion af bl.a. B2 vitamin i Grenå.

I 1982 blev den del af Grindstedværket, der lå i Grenå, solgt til BASF. BASF Vitaminfabrik A/S i Grenå lukkede i 2005.

2.3. Mulige farer for sundhed forbundet med kviksølv

Mulige farer for sundhed ved kviksølveksponering er allerede blevet beskrevet i 1400-tallet.

Det fremgår af Arbejdstilsynets meddelelse nr. 6/1963 om sikkerhedsforskrifter ved arbejde med kviksølv, at Arbejdstilsynet i 1963 anså kviksølvdampe som meget giftige. Det er således beskrevet i meddelelsen, at der efter gentagen udsættelse for en vis mængde kviksølv (højere end 0,1 mg pr m3 luft af kviksølvdampe) kunne ses øget spytafsondring, mundbetændelse og mavesymptomer. Fortsatte påvirkningen, kunne der ligesom ved en langsomt udviklet kronisk forgiftning bl.a. ses nervøse forstyrrelser af forskellig art (uro, depression, rysten af fingre, taleforstyrrelse osv.).

Senere i 1960erne offentliggjorde fagtidsskrifter undersøgelser af kviksølvs virkninger på mennesker og dyr. Symptomer ved udsættelse for forskellige koncentrationer af kviksølv i luft, blod og urin blev omtalt i artiklerne.

Arbejdstilsynet nævnte i et internt notat fra 1988, at symptomer på let kronisk forgiftning af centralnervesystemet med kviksølv kunne være nervøsitet, usikkerhed, søvnløshed, appetitløshed og vægttab.

Symptomer på kronisk forgiftning er i øvrigt mentale forstyrrelser, ukoordinerede bevægelser, tale- og hørebesvær, indsnævring af synsfeltet og ukontrollerbare muskelsammentrækninger.

I dag anses kviksølv som giftigt ved indånding. Kviksølv kan ophobes i kroppen efter gentagen eksponering. Fine støvpartikler og kviksølvdampe er mere giftige end flydende kviksølv. Lungerne er hovedvejen for optagelse af kviksølv i kroppen på arbejdspladsen. Men hudkontakt med flydende kviksølv kan øge belastningen af kviksølv i kroppen.

Sundhedseffekter ses først og fremmest på nervesystemet, især i hjernen, hvor kviksølv ophobes og kan forårsage alvorlige blivende skader. Derudover kan kviksølv medføre skader på nyrer, arvematerialet og forplantningsevnen. Hudkontakt med kviksølv kan give irritation, udslet samt allergisk kontakteksem.

Kviksølv udskilles via urin, afføring og modermælk.

2.4. Dokumenter der ligger til grund for redegørelsen.

Redegørelsen er udarbejdet på baggrund af de for Arbejdstilsynet tilgængelige dokumenter med oplysninger om arbejdet på Grindstedværket. Arbejdstilsynet har i den forbindelse rekvireret sagsakter fra Rigsarkivet og Landsarkivet med relevans for sagen. Fra Rigsarkivet er indhentet sagsakter fra perioden 1955-1982. Fra Landsarkivet er indhentet dokumenter om Grindstedværket i Grindsted for perioden 1926 til 1981 og om Grindstedværket i Grenå og BASF i Grenå for perioden 1913 til 1989. Endvidere indgår sagsakter fra Arbejdstilsynets papirarkiver samt elektroniske journaliserings- og sagsbehandlingssystemer.

Arbejdstilsynets sager om Grindstedværket angår arbejdsmiljøet på virksomheden fra 1962 til 2008. Det har dog ikke været muligt at fremfinde materiale om Arbejdstilsynets korrespondance med virksomheden i forbindelse med tilsyn, eventuelle reaktioner og tilbagemeldinger på reaktioner for perioden fra 1993 til 2000, hvorfor det må antages at være bortkommet. For perioden 1993 til 2000 findes dog en korrespondanceliste samt udskrift over påbud mv. til virksomheden. Endvidere indgår Arbejdstilsynets sager vedrørende den del af Grindstedværket, som blev overtaget af BASF i Grenå fra 1982 til 2005.

Herudover indgår sagsakter fra Beskæftigelsesministeriets departement (tidligere Arbejdsministeriets departement) samt sagsakter og målerapporter om Grindstedværket og BASF i Grenå fra det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø (tidligere Arbejdsmiljøinstituttet hhv. Statens Institut for Arbejdshygiejne, der frem til 1997 var en del af Arbejdstilsynet).

Tilsynsbøger
Særligt vedrørende Arbejdstilsynets tilsyn med Grindstedværket bemærkes, at Arbejdstilsynets påbud mv. til virksomheder ikke nødvendigvis blev afgivet skriftligt ved brev fra Arbejdstilsynet til virksomheden, således som det er tilfældet i dag. Det fremgår af lov om arbejderbeskyttelse § 54, at på arbejdssteder, der var omfattet af loven, skulle der være en tilsynsbog til brug for

meddelelser fra Arbejdstilsynet. Hvis virksomheden skiftede ejer, skulle tilsynsbogen overlades til den nye ejer, som således kunne gøre sig bekendt med meddelelser fra Arbejdstilsynet. Tilsynsrapporter til indsættelse i ringbind og med en kopi til kredsen erstattede først de blå tilsynsbøger i 1977, og dermed foreligger kun begrænset skriftlig dokumentation om perioden forud for 1977.

I bogen skulle Arbejdstilsynet indføre bemærkninger om foretagne inspektioner, mangler og påbud. Når der ikke var en tilsynsbog på arbejdsstedet, skulle et påbud afgives skriftligt på anden vis. Arbejdsgiveren havde pligt til på særlige blade i tilsynsbogen at notere ulykkestilfælde, herunder akutte forgiftningstilfælde, der overgik beskæftigede personer i virksomheden, og alvorlige hændelser, der kunne have ført til ulykkestilfælde. Derudover skulle ulykkestilfælde, forgiftninger og erhvervslidelser af alvorligere karakter anmeldes straks til Arbejdstilsynet.

Tilsynsbøgerne skulle opbevares i virksomheden i 5 år. Det vil derfor kun være muligt at redegøre for de påbud, der er givet i skriftlig form ved brev fra Arbejdstilsynet til virksomheden. På forespørgsel har virksomheden oplyst, at de gamle tilsynsbøger ikke er opbevaret på virksomheden.

2.5. Opbygning af redegørelsen

Redegørelsen er bygget op af følgende dele:

- Beskrivelse af de historiske regler for arbejde med kviksølv og generelle bestemmelser om tilsyn.
- Redegørelse af Arbejdstilsynets tilsyn på Grindstedværket i Grindsted og Grenå samt BASF i Grenå.
- Beskrivelse af arbejde med kviksølv i dag og de pågældende regler herfor.
- Redegørelse om anmeldelse og anerkendelse af arbejdsskadesager.

Redegørelsen indledes med en indføring i de historiske regler om arbejdsmiljø, herunder grænseværdier for kviksølv. Herefter redegøres for de daværende regler for Arbejdstilsynets tilsyn med arbejdsmiljøet.

Herefter redegøres for de for Arbejdstilsynet tilgængelige oplysninger vedrørende arbejdsmiljøet på Grindstedværket og BASF og Arbejdstilsynets kontrol hermed. Endelig redegøres for gældende regler for arbejde med kviksølv og reglerne for erstatning for arbejdsskader.

3. Beskrivelse af arbejdsmiljøreglerne, herunder reglerne for arbejde med kviksølv m.v. fra 1962 og til i dag

3.1. Arbejdsmiljøregler

Da Grindstedværket påbegyndte produktion med anvendelse af kviksølv som hjælpestof, gjaldt lov om almindelig arbejderbeskyttelse fra 1954. Arbejdsmiljøloven trådte i kraft i 1977.

Arbejdsgiverens ansvar for arbejdsmiljøet
Efter lov om almindelig arbejderbeskyttelse fra 1954 havde arbejdsgiveren ansvaret for, at arbejderen var beskyttet mod ulykker og sundhedsskadelig påvirkning, når han indrettede arbejdsstedet og produktionsmidlerne. Han skulle endvidere instruere og føre tilsyn med, at arbejdet blev udført på forsvarlig måde i forhold til ulykkes- og sundhedsrisici. Arbejdsgiveren skulle i videst muligt omfang sørge for, at arbejderne var gjort bekendt med de sygdoms- og ulykkesfarer, der eventuelt var forbundet med deres arbejde, og med de forholdsregler, der måtte iagttages for at undgå disse farer.

Endvidere gjaldt der også dengang et princip om, at arbejderne selv skulle medvirke til, at de foranstaltninger, der var truffet for at sikre dem mod skadelige påvirkninger eller ulykker, virkede efter deres hensigt, og at de skulle iagttage forsigtighed og orden på arbejdsstedet.

I arbejdsmiljøloven fra 1977 skærpes arbejdsgiverens tilsynsforpligtelser. Arbejdsgiveren skal nu sørge for, at arbejdsforholdene er sikkerheds- og sundhedsmæssigt *fuldt forsvarlige*, og at der føres effektivt tilsyn med, at arbejdet udføres sikkerheds- og sundhedsmæssigt forsvarligt. Arbejdsgiveren skal desuden sørge for, at de ansatte får nødvendig oplæring og instruktion i at udføre arbejdet på farefri måde. Arbejdsgiveren skal gøre de ansatte bekendt med de ulykkes- og sygdomsfarer, der eventuelt er forbundet med deres arbejde. Det gøres således endnu klarere, at arbejdsgiveren har ansvaret for arbejdsmiljøet på sin virksomhed.

Regler vedrørende arbejde med kemikalier
I lov om almindelig arbejderbeskyttelse fra 1954 var der krav om, at der skulle træffes de fornødne foranstaltninger til beskyttelse af arbejderne i de virksomheder, hvor der blev fremstillet, udviklet, anvendt, pakket, udvejet osv. giftige eller andre for arbejderne sundhedsskadelige stoffer. Ifølge en bekendtgørelse fra 1941 om arbejde med giftige, ætsende og lignende sundhedsfarlige stoffer skulle arbejde med de nævnte stoffer foregå farefrit, og der måtte ikke opbevares, tilberedes eller nydes madvarer i de pågældende rum. Endvidere var der fastlagt forbud mod at indtage måltider iført arbejdstøj, påbud til arbejderne om vask af hænder og ansigt og rensning af mund før måltider og efter endt arbejde, adgang for tilsynet til at påbyde overtrækstøj og bygningstekniske bestemmelser om gulve, lofter og vægge osv.

Derudover fandtes bekendtgørelser og regulativer om særskilte arbejdsområder, hvor der blev arbejdet med kemikalier, herunder en bekendtgørelse med regler om arbejde med organiske opløsningsmidler fra 1945 bl.a. med krav om ventilation, brug af personlige værnemidler ved arbejde med organiske oplysningsmidler og forbud mod rygning, brug af åben ild og spisning i lokalet.

I lov om almindelig arbejderbeskyttelse var der endvidere et krav om substitution: giftige og

andre sundhedsskadelige stoffer skulle erstattes med mindre farlige stoffer, ”hvor dette kan ske uden forholdsmæssig ulempe for virksomheden”. Her tænktes formentlig på ulemper af produktionsmæssig art, og økonomiske hensyn.

I august 1963 udsendte Arbejdstilsynet en meddelelse til alle virksomheder, der arbejdede med kviksølv, om sikkerhedsforskrifter vedrørende arbejde med metallisk kviksølv. I meddelelsen var en detaljeret beskrivelse af konsekvenserne af gentagen udsættelse for højere koncentrationer og hvilke forholdsregler, der skal træffes, når der arbejdes med kviksølv. Der er krav om ventilerede lokaler, krav til vægflader, gulve og arbejdsborde, krav til rengøringen, nedsættelse af fordampningen, opsamling af kviksølvspild, omklædningsrum, arbejdstøj og vask af dette, indtagelse og opbevaring af mad samt tobaksrygning.

Efter arbejdsmiljøloven fra 1977 må stoffer og materialer med egenskaber, der kan være farlige for eller i øvrigt forringe sikkerhed eller sundhed, kun fremstilles og anvendes ved arbejdsprocesser og -metoder, der effektivt sikrer de beskæftigede mod ulykker og sygdomme.

I bekendtgørelsen om stoffer og materialer fra 1982 indførtes et farlighedsbegreb, der definerer, hvornår et stof eller materiale betragtes som farligt, og der stilles krav om, at både leverandøren og arbejdsgiveren skal udarbejde brugsanvisninger (hhv. leverandørbrugsanvisninger og arbejdspladsbrugsanvisninger) om de enkelte stoffer og materialer.

Ifølge bekendtgørelse om arbejdets udførelse fra 1983, som bl.a. videreføre principper fra lov om arbejderbeskyttelse fra 1954, gælder, at arbejdet skal planlægges, tilrettelægges og udføres, så det er forsvarligt, og at unødig påvirkning fra stoffer og materialer skal undgås, at påvirkninger fra stoffer og materialer under arbejdet skal nedbringes så meget, som det er rimeligt under hensyntagen til den tekniske udvikling, og at fastsatte grænseværdier skal overholdes.

Når der bruges farlige stoffer og materialer, skal der udarbejdes en særlig vurdering af arbejdet med stofferne og materialerne. Denne særlige risikovurdering indført i 2001 er grundlaget for arbejdsgiverens og sikkerhedsorganisationens planlægning af, hvordan arbejdet kan udføres sikkerheds- og sundhedsmæssigt forsvarligt.

3.2. Grænseværdier

En grænseværdi betyder, at der er risiko for sundhedsskadelig påvirkning ved udsættelse for luftforurening højere end grænseværdien. For at kunne vurdere, om ansatte udsættes for en sundhedsskadelig belastning, sammenlignes resultater fra måling af kviksølv i luften samt i de ansattes blod og urin med grænseværdien.

I 1953 brugte Arbejdstilsynet en vejledende maximalt tilladelig koncentration for kviksølv i luft på 0,1 mg/m3. I 1973 blev den vejledende grænseværdi nedsat til 0,05 mg/m3. Grænseværdier blev angivet i nogle af Arbejdstilsynets meddelelser eller oplyst skriftligt til konkrete virksomheder. Arbejdstilsynet udgav sin første grænseværdiliste i 1976. Kviksølv var opført med en bindende grænseværdi for luftforurening på 0,05 mg/m3. I 1981 blev grænseværdien suppleret med anmærkning om, at kviksølv kan optages gennem huden. I 1996 nedsattes grænseværdien for luftforurening med kviksølv til 0,025 mg/m3.

Fra 1972 brugtes en biologisk grænseværdi for indhold af kviksølv i urin på 100 mikrogram/l urin som vejledende. Denne vejledende værdi nedsattes i 1988 til 80 mikrogram/l urin. Fra 1977 benyttedes en biologisk grænseværdi for indhold i blod på 35 mikrogram/l blod som vejledende. Grænseværdierne og anbefalinger for måling af kviksølv i blod og urin beskrives i **bilag 1**.

3.3. Arbejdstilsynets tilsyn med arbejdsmiljøet

Arbejdstilsynet har gennem hele Grindstedværkets og BASFs eksistens haft mulighed for at reagere med påbud overfor overtrædelser, herunder vedrørende kemisk arbejdsmiljø.

Arbejdstilsynet kunne efter lov om almindelig arbejderbeskyttelse påbyde, at der straks skulle træffes nødvendige foranstaltninger til imødegåelse af betydelig fare for arbejdernes eller andres liv eller sundhed. Arbejdstilsynet havde med denne bestemmelse en mulighed for at gribe afgørende ind i en virksomheds drift, når hensynet til sikkerheden påbød det som sidste udvej. Det fremgår af forarbejderne til loven (betænkning 12/5 1954), at den vidtgående beføjelse skulle benyttes med stor forsigtighed, fordi det kunne få betydelige økonomiske tab for virksomheden.

Ved en gennemgang af Arbejdstilsynets årsberetninger fra 1961 til 1977 ses det, at Arbejdstilsynet generelt gav påbud til virksomheder i perioden på flere områder, herunder vedrørende kemisk arbejdsmiljø.

Efter den nuværende arbejdsmiljølov kan Arbejdstilsynet påbyde, at forhold, der strider mod loven eller mod regler eller afgørelser i medfør af loven, bringes i orden straks eller inden en frist. Hvis Arbejdstilsynet skønner det nødvendigt for at afværge en overhængende, betydelig fare for de ansattes eller andres sikkerhed eller sundhed, kan tilsynet påbyde, at faren straks imødegås.

4. Redegørelse for Arbejdstilsynets tilsyn på Grindstedværket (i Grindsted og i Grenå) og på BASF Vitaminfabrik i Grenå

I dette afsnit beskrives, hvordan Arbejdstilsynet har ført tilsyn med virksomhederne, og hvordan tilsynet har ageret over for virksomhederne. Endvidere besvares FAU-spørgsmålene 201 - 204, 210 - 211 og 220 i dette afsnit eller i bilag 1-14.

4.1. Grindstedværket i Grindsted

4.1.1. Arbejde med og måling af kviksølv på Grindstedværket i Grindsted 1962-1980

I 1962 oplyste Grindstedværket i et brev til Arbejdstilsynet, at virksomheden havde påbegyndt en produktion af B2 vitaminer, hvor man anvendte kviksølv som hjælpestof. For at imødegå faren for kviksølvforgiftning oplyste virksomheden, at kviksølvet skulle cirkulere i et lukket system, og de ansatte skulle anvende gummihandsker og tage bad efter arbejdsdagens afslutning. De ansatte i afdelingen skulle endvidere underkastes hyppigere lægekontrol end de øvrige ansatte, så der kunne gribes ind ved tegn på forgiftning.

B2 produktionen i Grindsted ophørte med udgangen af uge 12 i 1980.

Virksomheden har endvidere anvendt uorganiske kviksølvforbindelser i den såkaldte nikotinsyre-afdeling, hvor der blev produceret B3 vitaminer. I 1971 ophørte virksomheden med at bruge kviksølvforbindelser i denne produktion.

Måling af kviksølv i urin
For at belyse de ansattes udsættelse for kviksølv i B2 vitaminafdelingen, iværksattes der på Arbejdstilsynets foranledning i 1962 kviksølvmålinger af de ansattes urin. Virksomheden sendte urinprøver til Arbejdstilsynet, som analyserede dem for kviksølv.

I en del år var der ikke helt klare retningslinjer og konsekvens i den måde, hvorpå der blev udtaget prøver til analyse. Efter aftale med Arbejdstilsynet udtog virksomheden i 1963 månedlige urinprøver fra arbejderne. I **bilag 2** findes en oversigt over urinmåleprogrammer for Grindstedværket i Grindsted, Grindstedværket i Grenå og for BASF i Grenå. I **bilag 3** findes der en oversigt over kviksølvmålingerne i de ansattes urin og blod.

Arbejdstilsynet udarbejdede i 1964 et internt notat med en oversigt, der viste, at de fleste måleresultater over de første ni måneder lå for højt. En årsag til de forhøjede resultater kunne være, at der skete spild af kviksølv i produktionen fra utætte kviksølvpumper og fra utætte pakninger.

Arbejdstilsynet vurderede i et internt notat i 1966 efter et tilsynsbesøg, at det så ud til, at virksomheden havde sikret processen, så åbent kviksølvspild helt kunne undgås, men at de ansatte fortsat burde kontrolleres hver anden måned for kviksølv i urinen.

Arbejdstilsynet fastsatte i 1972 en grænseværdi for kviksølv i urin på 100 mikrogram/l urin.

Grænseværdien meddeltes til virksomheden i et brev. Indtil 1972 blev måleresultaterne vurderet konkret af Arbejdstilsynet.

I 1974 fremgår det af internt notat i Arbejdstilsynet, at der skulle laves urinmålinger af de ansatte hver tredje måned, og at en bedriftslæge skulle udføre en undersøgelse af de ansatte for psykiske ændringer og for rystelser.

I 1978 meddelte Arbejdstilsynet, at tilladelse til at fortsætte produktionen i Grindsted bl.a. var betinget af, at der skulle gennemføres ugentlige analyser af urinkviksølv. For hver ansat blev der udregnet et glidende gennemsnit fra de sidste 6 analyser, som ikke måtte overskride 100 mikrogram/l urin. Ved overskridelser skulle den ansatte overflyttes til andet kviksølvfrit arbejde, og Arbejdstilsynet orienteres. Samtidig skulle der til den halvårlige oprensning af kviksølvcellerne bruges andet personale end de faste ansatte i afdelingen.

I perioden fra 1962 til 1980 er der i alt udført cirka 700 målinger af kviksølvindholdet i urin hos de ansatte, og heraf er cirka 60 % over grænseværdien på 100 mikrogram kviksølv pr. liter urin. Arbejdstilsynet analyserede for kviksølvindholdet i urinen hos de ansatte i hele perioden fra 1962 til marts 1978.

Fra marts 1978 til 1980 analyserede virksomheden selv urinprøverne og sendte resultatet til Arbejdstilsynet. I 1980 foretog Arbejdstilsynet en kontrolanalyse.

Måling af kviksølv i blod
I sagsakterne er der kun et begrænset antal blodmålinger. Målingerne blev vurderet i forhold til en biologisk grænseværdi på 35 mikrogram kviksølv pr liter blod. Der er både måleresultater, der ligger over og under den fastsatte biologiske grænseværdi. Blodmålingerne er yderligere beskrevet **i bilag 3**. I 1977 fastlagde Arbejdstilsynet i samarbejde med virksomheden, hvordan kontrollen via dels blodmålinger dels urinmålinger skulle foregå. Grænseværdien blev fastlagt til 35 mikrogram kviksølv pr. liter blod.

I november 1977 afholdtes møde mellem Arbejdstilsynet og virksomheden om måleprogrammerne og konsekvenserne heraf. Ved gennemsnit af 3 månedlige målinger over 35 mikrogram /l skulle arbejderen flyttes til arbejde uden kviksølvpåvirkning.

Måling af kviksølv i luft
Arbejdstilsynet har i årene 1963, 1966, 1968, 1969, 1970 og 1971 foretaget målinger af luftens indhold af kviksølv i B2-vitaminafdelingen. Ved alle målinger konstateredes overskridelser af den vejledende grænseværdi på 0,1 mg kviksølv pr. kubikmeter luft. Specielt i cellerum med kviksølvelektroden var der store overskridelser af grænseværdien.

Generelt steg luftforureningen med kviksølv i perioden. Resultaterne blev kun sparsomt kommenteret, men de stigende koncentrationer kunne være et resultat af ophobning af kviksølvforurening i og under bygningen, og at produktionen i afdelingen steg. Det fremgår af et internt notat i Arbejdstilsynet fra 1964, at virksomheden havde tabt næsten 1000 kg kviksølv, og at al kviksølv var trængt ned i jorden under fabrikken. I 1968 blev der taget et nyt anlæg i brug, som producerede samtidigt med det gamle anlæg. Som opfølgning på udvidelsen foretog Arbejdstilsynet i 1968 en fornyet luftmåling. I den forbindelse påpegedes vigtigheden af, at kviksølvpumperne var tætte.

Arbejdstilsynet gjorde i 1974 virksomheden opmærksom på, at grænseværdien for luftforurening i 1973 var nedsat fra 0,1 til 0,05 mg kviksølv pr. kubikmeter. I **bilag 4** findes en oversigt over de udførte luftmålinger.

I 1978 målte virksomheden selv luftens indhold af kviksølv i kontrolrummet, i lagertankrummet, i køretank og ved filter. Måleresultaterne var alle under grænseværdien for kviksølv i luft på 0,05 mg kviksølv pr. kubikmeter.

Konklusion på kviksølvmålinger på Grindstedværket i Grindsted
Arbejdstilsynet foretog en række analyser af urinprøver for kviksølvindhold i urinen. Der blev også foretaget målinger af luftforurening med kviksølv samt et begrænset antal målinger af kviksølv i blod.

I perioden fra 1962 til 1980 er der udtaget urin- eller blodprøver på i alt 114 personer, som har været beskæftiget i B2 afdelingen eller nikotinsyreafdelingen (B3 vitamin produktion). I 1968 til 1970 var der 7 personer beskæftiget i nikotinsyreafdelingen. I 1978 var der 9-12 personer beskæftiget i B2 afdelingen og 1979-1980 7-9 personer.

Luftforureningsmålingerne blev typisk foretaget i forbindelser med ændringer og ombygninger i fabrikken. De mange luftmålinger viste, at det ikke lykkedes for virksomheden at løse problemet med spild og fordampning af kviksølv i processen, ligesom bygningen formentlig hurtigt blev kraftigt forurenet.

Arbejdstilsynets målinger belyste mange problemstillinger , blandt andet:

- betydningen af om et eller to kviksølvanlæg var i drift,
- hvor luftforureningen var størst,
- betydningen af at holde kviksølvpumperne tætte, og
- undersøgelse af kviksølvafdampning fra arbejdstøj m.m.

Det kunne tyde på, at fabrikken ikke har benyttet sig af de mange måleresultater til at løse arbejdsmiljøproblemerne i B2 produktionen. Virksomheden tilkendegav gennem flere år over for Arbejdstilsynet, at nu havde den løst problemet med spild af kviksølv, men senere luftmålinger viste, at der stadig var problemer.

Urinprøverne på Grindstedværket i Grindsted blev i perioden frem til 1978 ikke udtaget systematisk, hvorfor den enkelte ansattes belastning ikke kan vurderes. Af det foreliggende materialer fremgår, at over 60% af de foretagede urinmålinger viste overskridelser af den fastsatte biologiske grænse.

Virksomheden brugte ikke urinmålingerne til at sikre de ansatte tilstrækkeligt mod eksponering af kviksølv. Arbejdstilsynet har gennem næsten alle årene kontaktet virksomheden, når der blev konstateret store værdier i nogle af de ansattes urin. I sagsakterne indgår en række interne notater i Arbejdstilsynet med urinmålerapporter, som tilsyneladende er ukommenterede fra Arbejdstilsynets side over for virksomheden. De gamle tilsynsbøger er ikke tilgængelige, og det kan derfor ikke konstateres, i hvilket omfang Arbejdstilsynet har reageret på de konstaterede overskridelser.

I nikotinsyreafdelingen (B3 vitamin) udførte Arbejdstilsynet også luftmålinger, da uorganiske kviksølvforbindelser indgik i produktionen. Måleresultaterne for luftforurening i nikotinsyreafdelingen var under grænseværdien for kviksølv. Arbejderne i B3 afdelingen havde væsentligt lavere urinværdier end arbejderne i B2 afdelingen, men der ses dog også måleresultater i B3 afdelingen, der overskrider den senere fastsatte grænseværdi på 100 mikrogram kviksølv pr liter urin.

I 1977 blev virksomheden og Arbejdstilsynet enige om en procedure for vurdering og indgreb

overfor for høje værdier af kviksølv i blod og urin. Samtidig opstrammedes kravene til den personlige hygiejne og brugen af personlige værnemidler, som fx. åndedrætsværn.

I 1978 satte Arbejdstilsynet krav til måleprogram og konsekvenser ved høje værdier som en af betingelserne i tilladelsen for at kunne fortsætte produktionen i Grindsted, indtil produktionen i den ny fabrik i Grenå fungerede.

I perioden fra 1978 frem til kviksølvproduktionen lukkede i 1980, var der færre og mindre overskridelser af grænseværdien for kviksølvindhold i urin end tidligere.

4.1.2. Arbejdstilsynets tilsyn med kviksølv på Grindstedværket i Grindsted 1962-1980

I 1963 konstateredes for høj kviksølvkoncentration i luften og forhøjede værdier af kviksølv i urin-prøverne. I et internt notat fra Arbejdstilsynet fra marts 1963 fremgik, at Arbejdstilsynets arbejdslæger oplyste, at der ved den hidtidige forsøgsopstilling på Grindstedværket havde været en del spild af kviksølv, men at arbejdsprocessen var ved at finde sin endelige form, og at ledelsen mente, at man i løbet af kort tid ville kunne undgå enhver fordampning af kviksølv.

Arbejdstilsynets direktorat anmodede i maj 1963 den lokale arbejdstilsynsafdeling om at påbyde virksomheden at udføre arbejdet med kviksølv efter en række bestemte retningslinjer. Det har imidlertid ikke været muligt at finde en kopi af et sådan påbud i sagsakterne. Som opfølgning på de konstaterede problemer besøgte Arbejdstilsynet virksomheden i juni 1963. I Arbejdstilsynets interne notat herom nævnes, at virksomheden ville etablere afsugning i B2 afdelingen i gulvet bag elektrolysecellen og ved reaktoren. Det konstateredes ved tilsynsbesøget, at der næsten intet synligt kviksølvspild var i afdelingen, og at gulvet holdtes overrislet med vand.

I september 1963 aflagde Arbejdstilsynet tilsynsbesøg, da urintallene for en ansat på 3 måneder var steget fra 335 til 1280 mikrogram kviksølv pr liter urin. Den ansatte var sat til andet arbejde. Ledelsen oplyste, at man nu havde fået kontrol med kviksølvspildet. Arbejdstilsynets arbejdslæger bekræftede dette i et internt notat herom.

Efter besøg på virksomheden i april 1964 fandt Arbejdstilsynet, at kviksølvtallene fra urinanalyserne fortsat var for høje. Virksomheden havde gjort flere forsøg på at komme kviksølvspild til livs, men uden resultat. I internt dokument i Arbejdstilsynet udtryktes der den største betænkelighed ved, at de ansatte blev udsat for kviksølv i en sådan grad som analyserne viste, og det henstilledes, at der blev nedlagt forbud mod processen.

På baggrund heraf bad Arbejdstilsynets direktorat i september 1964 den lokale arbejdstilsynsafdeling om en udtalelse, herunder om hvilke foranstaltninger, der var truffet aftale om med virksomheden for at beskytte de ansatte mod kviksølvforgiftning.

Den lokale arbejdstilsynsafdeling svarede i december 1964, at de fleste af retningslinierne i direktoratets brev var opfyldt bortset fra, at lokalerne ikke var forsynet med afsugning i gulvet. Endvidere var gulvet heller ikke glat og fugefrit. Afdelingen fandt, at processen kunne tolereres, men at det var vanskeligt at gennemføre og opretholde den nødvendige personlige hygiejne. I brev af 19. december 1964 oplyste den lokale arbejdstilsynsafdeling supplerende, at anlæg og lokaler nu var i forsvarlig stand.

Virksomheden skrev i februar 1965 til Arbejdstilsynet, at den havde ændret produktionsgangen for B2 produktionen, at gulvene i bygningens hovedrum, cellerum og produktionsrum var klinkebelagte og overrislet af vand. Samme år foretog Arbejdstilsynet et tilsynsbesøg. I notat herfra nævnes det, at der var vandoverrisling og afsugning, og at det hele gjorde et sobert og pænt

indtryk, men at luftforureningsmålinger ville vise, om det kun var en tilsyneladende forbedring.

Ved et tilsynsbesøg i 1966 oplyste virksomhedens ledelse, at det nu var lykkedes at sikre processen, så åbent spild af kviksølv blev undgået.

Arbejdstilsynet udførte luftmålinger i august 1968. Disse målinger viste væsentlige overskridelser af grænseværdien for kviksølv i luft. Målingerne viste vigtigheden af at holde kviksølvpumperne tætte. Betydningen af den personlige hygiejne blev diskuteret, og Arbejdstilsynet besluttede, at kviksølvafdampningen fra arbejdstøj skulle undersøges. Undersøgelsen af arbejdstøj beskrives i **bilag 11** sammen med transport af affald.

Arbejdstilsynet gjorde i 1968 virksomheden opmærksom på, at det var nødvendigt, at vandafløb virkede, at kviksølvpumper blev forsynet med afsugning eller blev holdt druknet i vand, og at kviksølvspild i pulte skulle undgås.

Arbejdstilsynet foretog tilsynsbesøg i april 1969. Her nævnte virksomheden, at den havde planer om at ændre lokalerne, så processen med frit kviksølv kom til at foregå i et aflukket og selvstændigt ventileret rum med oversvømmet gulv. Det aftaltes, at der fortsat skulle tages urinprøver, at der skulle udleveres rent arbejdstøj samt undertøj to gange om ugen, at der skulle etableres udluftning af garderobeskabene, og at Arbejdstilsynet skulle lave nye luftmålinger.

Efter omflytning og ombygning til et andet lokale målte Arbejdstilsynet i 1970 luftforureningen igen. I cellerummet, hvor kviksølvanlægget var opstillet, var der påbudt brug af åndedrætsværn og handsker. I kontrolrummet var der også overskridelser af grænseværdien som følge af uhensigtsmæssig ventilation, mange hylder og kringelkroge, mangelfuld rengøring, som der ville blive fulgt op på. Virksomheden underrettedes om, at der ved næste luftmåling skulle sikres overholdese af grænseværdien uden for cellerum.

I marts 1971 målte Arbejdstilsynet luftforureningen. Cellerummet overholdt ikke den vejledende grænseværdi på 0,1 mg/m^3, mens grænseværdien var overholdt i de øvrige rum. I beretningen fra marts 1971 nævntes, at kviksølv ikke mere blev oprenset for urenheder i afdelingen, men opsamledes udendørs for senere destillation.

Arbejdstilsynet skrev i 1972 til virksomheden om de seneste analyseresultater og foreslog fornyede prøver på to af de ansatte. I 1974 gjorde Arbejdstilsynet også virksomheden opmærksom på en væsentlig stigning i urintallene for fire ansatte, og Arbejdstilsynet henstillede, at problemet blev taget op i virksomhedens sikkerhedsudvalg.

Arbejdstilsynet gjorde i brev fra april 1974 virksomheden opmærksom på den gældende grænseværdi for kviksølv i urin på 100 mikrogram pr. urin.

Efter tilsynsbesøg i september 1974 og efterfølgende kliniske undersøgelser af nogle ansatte henstillede Arbejdstilsynet i november 1974 til virksomheden om at iværksætte konkrete forholdsregler, herunder indskærpelse af påbud om åndedrætsværn, skift af filter i åndedrætsværn og personlig hygiejne. Henstillingen fulgtes op af et møde på virksomheden i november 1974.

Ved høje urinmåleværdier henstillede Arbejdstilsynet i 1975 og 1976 til Grindstedværket, at spørgsmålet blev drøftet i sikkerhedsudvalget.

I august 1976 skrev Arbejdstilsynet til virksomheden, at man forventede væsentlige bestræbelser af virksomheden for at nedbringe de høje kviksølvtal. September 1976 fremgår det af et

telefonnotat med virksomheden, at de ansatte var foruroligede over de høje kviksølvtal.

I 1976 var kviksølvtallene for fire ansatte så høje, at Arbejdstilsynets direktorat bad den lokale tilsynsafdeling om at skride ind omgående. Der findes ikke sagsakter med notater om evt. telefonsamtaler om en opfølgning herpå.

Arbejdstilsynet skrev i maj 1977 til virksomheden, at det var påkrævet at gennemgå en navngiven ansats forhold for at søge en varig forbedring gennemført.

Dispensationsansøgning i forbindelse med flytning af produktionen til Grenå
Virksomheden oplyste i et brev fra december 1976 Arbejdstilsynet om gennemførte forbedringer af arbejdet i det eksisterende B2 anlæg, og at produktionen ville fortsætte i Grindsted til 31. oktober 1977, hvorefter den ville blive flyttet til Grenå.

I brev fra juli 1977 fra Arbejdstilsynet til virksomheden betonedes vigtigheden af, at produktionen ophørte den 31. oktober 1977, og at kondemneringen af bygningerne skulle ske uden risiko for nedbrydningspersonalet. Arbejdstilsynet fandt det udelukket at anvende bygningen til andet formål, som var omfattet af arbejdsmiljølovgivningen.

Virksomheden anmodede i brev fra august 1977 om udsættelse af lukningen til juli måned 1978. Arbejdstilsynet gav i september 1977 virksomheden dispensation til produktion til senest den 15. juli 1978, hvorefter produktionen skulle standses i Grindsted.

Grindstedværket anmodede i januar 1978 Arbejdstilsynet om tilladelse til at fortsætte B2 produktionen i Grindsted indtil den 13. februar 1979, hvor den nye fabrik i Grenå ville være indkørt effektivt. Virksomheden fandt, at der var forsvarlige vilkår ved produktionen i Grindsted.

Arbejdstilsynet afslog i februar 1978 ansøgningen med henvisning til, at de seneste analyser viste utilfredsstillende værdier for kviksølv i urin. Der blev givet klagevejledning. I brev fra februar 1978 anmodede virksomheden om et møde om kviksølvproblemerne. Der fastsattes et møde den 2. marts 1978 i Arbejdstilsynet.

Virksomheden klagede den 1. marts 1978 til Arbejdsministeren over Arbejdstilsynets afslag på at lade B2 produktionen fortsætte til den 13. februar 1979. Virksomheden kom i klagen med rettelser til de oplyste analyseresultater samt en udtalelse fra Hygiejnisk Institut ved Århus Universitet, som ud fra urin- og luftanalyseresultaterne vurderede, at forholdene var under kontrol. Endelig påpegede virksomheden de meget alvorlige konsekvenser – i form af mistede kunder - et afslag kunne få for den nye fabrik i Grenå, hvor der var investeret 200 mio. kr. og ansat ca. 150 medarbejdere.

På baggrund af det materiale, som blev fremlagt på mødet den 2. marts 1978 mellem virksomheden og Arbejdstilsynet, vurderede Arbejdstilsynet i brev fra den 16. marts 1978, at resultatet af de seneste kviksølvmålinger i såvel blod, som urin var tilfredsstillende, ligesom luften i arbejdslokalerne. Arbejdstilsynet gav derfor tilladelse til, at B2-anlægget i Grindsted måtte fortsætte, indtil Grenå-anlægget var etableret og fungerede arbejdshygiejnisk fuldt forsvarligt. Det forudsattes, at en række vilkår blev nøje overholdt. På baggrund heraf trak Grindstedværket klagen. Der findes ikke i de foreliggende dokumenter notater eller lignende – ud over selve klageskrivelsen til ministeren – om inddragelse af ministeren i sagen.

En af Arbejdstilsynets betingelser til Grindstedværketvar, at der skulle gennemføres ugentlige analyser af urinkviksølv. For hver beskæftiget skulle der udregnes et glidende gennemsnit fra de

sidste seks analyser, som ikke måtte overskride 100 mikrogram kviksølv/l urin. Ved overskridelser skulle den ansatte overflyttes til andet kviksølvfrit arbejde, og Arbejdstilsynet skulle orienteres. Til den halvårlige oprensning af kviksølvcellerne skulle der bruges andet personale end de ansatte i B2 afdelingen.

I 1980 indskærpede Arbejdstilsynet, at virksomheden for fremtiden nøje skulle overholde de anførte forudsætninger. Indskærpelsen blev givet, efter at Arbejdstilsynet havde erfaret, at det faste personale var blevet anvendt til den halvårlige oprensning af cellerne, hvilket var i strid med de fastsatte vilkår.

B2 produktionen i Grindsted ophørte med udgangen af uge 12 i 1980.

Konklusion på Arbejdstilsynets reaktioner på kviksølv på Grindstedværket i Grindsted
Arbejdstilsynet har udført 55 tilsynsbesøg af virksomheden og afholdt 15 møder på virksomheden i perioden fra 1962 til 1980, hvor den producerede B2 vitaminer i Grindsted.

Det er ikke umiddelbart muligt at opgøre, hvor mange tilsyn og møder der var relateret til kviksølv, men der var tale om et betydeligt antal. Arbejdstilsynet udførte mange målinger af eksponeringen og kviksølvbelastningen af de ansatte i B2 vitaminafdelingen, og Arbejdstilsynet blev løbende underrettet om kviksølvkoncentrationerne i de ansattes urin og senere i perioden også blod.

Arbejdstilsynet har flere gange reageret over for virksomheden, når der blev konstateret for højt kviksølvindhold i analyserne. Fx har Arbejdstilsynet flere gange gjort virksomheden opmærksom på problemstillingen både skriftligt og mundtligt, ligesom man ved flere lejligheder har anmodet om eller truffet aftale med virksomheden om skærpede sikkerhedsforanstaltninger ved arbejdets udførelse. Det ses ikke af det foreliggende materiale, at Arbejdstilsynet i den pågældende periode har reageret over for virksomheden med egentlige påbud i relation til de ansattes udsættelse for kviksølv.

Arbejdstilsynet stillede betingelser for et måleprogram på virksomheden, da man i 1978 gav virksomheden tilladelse til at fortsætte produktionen af B2 vitamin i Grindsted. Efterfølgende ses tydeligt af de foretagne målinger af kviksølv i urin, at der skete en reduktion af de ansattes udsættelse for kviksølv i perioden fra 1978 til 1980 i forhold til de foregående år.

Det kan således konstateres, at Arbejdstilsynet ikke i tilstrækkelig grad greb ind over for kviksølveksponeringen, som et betydeligt antal ansatte i en årrække var udsat for.

4.1.3. Arbejde med andre kemiske stoffer og materialer på Grindstedværket i Grindsted

Virksomheden har produceret forskellige kemiske produkter, hvortil der brugtes mange farlige kemiske stoffer og materialer. Virksomheden har bl.a. anvendt organiske opløsningsmidler, ammoniak, klor, brom, saltsyre, natriumbromid, svovlsyre, eddikesyre, eddikesyreanhydrid, methanol, æter, natronhydroxid, natrium og formaldehyd. De forskellige stoffer er giftige, brandfarlige, eksplosive, ætsende og/eller kræftfremkaldende.

Andet kemisk arbejdsmiljø er beskrevet i **bilag 5 og 6** for perioden fra 1962 til 2008. Nedenstående er uddrag af denne beskrivelse.

Projekter og nye anlæg
Tilsynet med virksomheden har ikke alene været rettet mod kviksølvproblemerne, men har også omfattet vurderinger af de tekniske anlæg og de stoffer og materialer, der anvendtes på

virksomheden. Før 1983 oplyste virksomheden enten skriftligt eller ved møder med Arbejdstilsynet om nye projekter, herunder anlæg, processer og stoffer. I den forbindelse fremsendte virksomheden typisk tegninger og beskrivelser, og i nogle tilfælde bad Arbejdstilsynet om at få tilsendt yderligere oplysninger. I de fleste tilfælde afholdtes møder i forbindelse med nye projekter. Resultatet af disse møder var, at Arbejdstilsynet stillede krav til virksomheden eller havde bemærkninger til det pågældende projekt. Arbejdstilsynet har i perioden frem til 1983 foretaget inspektioner af udvalgte afdelinger og anlæg. Disse inspektioner blev typisk fulgt op med et brev, der refererede de indgåede aftaler, forslag til forandringer og i enkelte tilfælde påbud.

Efter 1983 skulle virksomhederne for anlæg, der indebar en særlig risiko for større uheld, sende konkrete ansøgninger om etablering af nye og ændrede anlæg og processer til godkendelse hos Arbejdstilsynet. Grindstedværket begyndte herefter at indsende sådanne ansøgninger til Arbejdstilsynet.

Eksplosioner
I begyndelsen af 1970'erne skete der en række eksplosioner på Grindstedværket. I marts og april 1970 ramte to eksplosionsulykker fabrikken. I 1972 omkom fire ansatte ved en eksplosionsulykke. I 1974 skete en eksplosionsulykke, der medførte tredjegradsforbrænding af en ansat. Som opfølgning herpå pålagde Arbejdstilsynet virksomheden i 1976 at etablere de nødvendige anlæg til imødegåelse af skader på personer og indskærpede, at virksomheden skulle følge sine sikkerhedsforskrifter.

Konklusion på Arbejdstilsynets reaktioner på andet kemisk arbejdsmiljø på Grindstedværket i Grindsted
Arbejdstilsynet har besøgt virksomheden i alt cirka 160 gange ved tilsynsbesøg og har afholdt 75 møder på virksomheden i perioden fra 1962 til 2008. Det er ikke umiddelbart muligt at opgøre hvor mange af de udførte tilsynsbesøg, der er relateret til andet kemisk arbejdsmiljø, og hvor mange der er relateret til andre problemstillinger eksempelvis trykbeholdere.

Virksomheden har enten skriftligt eller ved møder oplyst om nye projekter, anlæg, processer og stoffer. I 1980'erne begyndte virksomheden at sende ansøgninger om godkendelse af anlæg eller processer som følge af krav i nye regler om risikovirksomheder. I mange tilfælde afholdtes møder om de nye projekter. Resultatet af disse møder var, at Arbejdstilsynet i flere tilfælde stillede yderligere krav til virksomheden.

I forbindelse med eksplosionsulykkerne i 1970'erne har det ikke ud fra det tilgængelige materiale været muligt at klarlægge, hvilken rolle AT har haft. Der er oplysninger om, at Arbejdstilsynet har været på tilsynsbesøg i forbindelse med nogle af ulykkerne og i den forbindelse indskærpede over for virksomheden, at fremtidige ulykker skulle undgås.

Op igennem tiden blev arbejdsmiljøforholdene på Grindstedværket forbedret.

4.2. Grindstedværket i Grenå

I efteråret 1978 begyndte produktionen af B2 vitamin i Grenå. Siden blev virksomheden overtaget af BASF i starten af 1982.

4.2.1. Arbejde med og måling af kviksølv på Grindstedværket i Grenå 1978-1982

Måling af kviksølv i urin
Ved opstarten af B2 anlægget i 1978 blev det oplyst, at produktionen indebar, at ca. 25 personer

ville komme i forbindelse med kviksølv-dampe, heraf ca. 15 arbejdere, formænd og ingeniører samt ca. 10 håndværkere på virksomheden.

I Grenå videreførtes betingelserne fra tilladelsen fra 1978 fra Grindstedværket i Grindsted suppleret med nogle opstramninger. Ved opstarten blev der taget urinprøver af arbejderne, ingeniører, smede mm. for at kende "baggrundsværdien". Prøverne viste kviksølvværdier på 1-7 mikrogram/l urin, hvor den daværende biologiske grænseværdi var 100 mikrogram / l urin. Urinmåleprogrammet er yderligere beskrevet i **bilag 2**.

Både i 1978 og 1979 sås overskridelser af den vejledende biologiske grænse på 100 mikrogram/l urin hos arbejderne. Mestre og funktionærer havde meget lavere urinværdier. Der blev ikke indsendt resultater over urinanalyser i 1980, men for værdierne for slutningen af 1981 ses værdier mellem 3 og 44 mikrogram/l urin. Målingerne er uddybet ved tabel i **bilag 8**.

Afrapporteringen af urinanalyserne viste værdierne over det sidste halve til hele år for hver ansat med angivelse af, om det var en ansat fra B2 vitaminproduktionen eller en ansat med kviksølvudsættelse fra en anden afdeling. I 1981 blev målingerne anonymiseret, fordi sådanne prøver også kan anvendes til analyser, der kan afsløre personfølsomme oplysninger bl.a. om den pågældendes generelle sygdomsrisici.

I 1979 ændrede Arbejdstilsynet urinkontrollen for ansatte, der ikke var permanent beskæftiget i B2 anlægget, således at de kun skulle afgive urinprøve en gang om måneden. Ændringen skyldtes de meget lave værdier for disse personalekategorier.

Måling af kviksølv i luft
I 1979 og 1980 målte virksomheden luftforureningen med kviksølv i cellerum og i birum. I de to år konstateredes der væsentlige overskridelser af grænseværdien på 0,05 mg kviksølv pr. kubikmeter. Luftmålingerne er yderligere beskrevet i **bilag 9**. Målingerne blev brugt af virksomheden til at lave en plan med tiltag til forbedringer.

Konklusion på kviksølvmålingerne på Grindstedværket i Grenå

Der blev foretaget ugentlige målinger på ansatte, der arbejdede med kviksølv i B2-afdelingen. I årene 1978 og 1979 er der udtaget urin- eller blodprøver på i alt 48 personer. 9 personer deltog kun i "baggrundsmålingen". 39 personer var beskæftiget i B2 afdelingen. Fra 1980 anonymiseredes målingerne. Det kan derfor alene ses, at der måltes på 5 ansatte i B2 produktionen og 14-15 andre personer.

Ved overskridelse af grænseværdien for kviksølv i urin, blev den ansatte flyttet til kviksølvfrit arbejde. Særligt i de første år efter etablering af produktionen i Grenå var der adskillige overskridelser af grænseværdien hos de ansatte i B2-afdelingen. Herefter faldt antallet af overskridelser.

Luftkoncentrationen af kviksølv blev bestemt i både cellerum og birum. I cellerummene var der overskridelser af grænseværdien på 0,05 mg/m3. I 1980 førte overskridelserne til, at virksomheden iværksatte en aktionsplan.

Kviksølvmålingerne på Grindstedværket i Grenå blev udført regelmæssigt og systematisk, og alle ansatte fik deres urin undersøgt. Grindstedværket fulgte op i forhold til de ansatte, hvis koncentrationen af kviksølv overskred grænseværdien.

4.2.2. Arbejdstilsynets tilsyn med kviksølv på Grindstedværket i Grenå 1978-1982

Det fremgår af sagsakterne, at Arbejdstilsynet fulgte virksomheden tæt og reagerede, når der konstateredes for højt kviksølvindhold i analyserne. I 1979 afgav Arbejdstilsynet 9 påbud om konkrete kviksølvproblemstillinger, som fx:

- at der skulle benyttes særskilt fodtøj i cellerum, så kviksølv ikke spredtes til andre rum, og
- at der skulle benyttes affaldsbeholdere med låg, der lukkede tæt.

I 1979 afholdt Arbejdstilsynet et møde med fagforeningsrepræsentanter fra SID og HK på baggrund af en klage til fagforeningen om, at der i B2 afdelingen blev arbejdet over 8 timer dagligt med åndedrætsværn, at det var vanskeligt at samle spildt kviksølv op, og at de ansatte ikke blev orienteret om kviksølvs farlighed.

Virksomheden søgte i 1981 dispensation for kravet om anonymisering af urinmålinger. Anmodningen skete med henvisning til, at det var vanskeligt for arbejdslederne at henstille til de ansatte om forbedring af hygiejnen uden at vide, hvilke ansatte der havde høje kviksølvværdier. Arbejdstilsynet imødekom ikke dispensationsanmodningen.

Tendensen i værdierne på urinprøverne var faldende. Af de foreliggende sagsakter ses, at virksomheden generelt efterkom Arbejdstilsynets påbud, anmodninger, henstillinger og indskærpelser om sikkerhedsforanstaltninger. Det kan dog ikke udelukkes, at der kan være enkelte påbud mv., der ikke blev efterkommet.

Konklusion på Arbejdstilsynets reaktioner på kviksølv på Grindstedværket i Grenå
I 1978 startede produktionen af B2-vitamin i Grenå. Arbejdstilsynet udførte 13 tilsynsbesøg på Grindstedværket i Grenå og afholdt 4 møder med virksomheden i perioden fra anden halvdel af 1978 til 1982, hvor virksomheden blev overtaget af BASF.

Arbejdstilsynet fulgte virksomheden tæt og reagerede overfor virksomheden, når der blev konstateret for højt kviksølvindhold i urinanalyserne. I 1979 afgav Arbejdstilsynet en række påbud om konkrete kviksølvproblemstillinger.

Virksomheden efterkom i store træk Arbejdstilsynets påbud, anmodninger, henstillinger og indskærpelser om sikkerhedsforanstaltninger.

4.2.3. Arbejde med andre kemiske stoffer og materialer på Grindstedværket i Grenå

Det første materiale om Grindstedværket i Grenå er fra 1975, hvor byggeriet til fabrikken i Grenå blev påbegyndt. Der var anden kemisk produktion indtil 1982, hvor virksomheden blev overtaget af BASF. I perioden 1978 til 1982 var der også produktion af B2-vitamin.

I **bilag 10** er der en samlet oversigt over andet kemisk arbejdsmiljø i perioden 1975-1982. I denne periode drejede det sig særligt om etablering af virksomheden i Grenå, om udslip og ulykker og om luftforurening.

Projekter og nye anlæg
Den 5. februar 1975 sendte Arbejdstilsynet brev til bygningsinspektørens kontor i Grenå med Arbejdstilsynets udtalelser om planerne for opførelse af hovedfabrik m.m. på Grindstedværket i Grenå. Arbejdstilsynet havde bemærkninger om brandsikring og flugtveje samt dagslystilgang og

ventilation.

Udslip og ulykker
I denne periode skete der flere udslip med kemikalier, som Arbejdstilsynet fulgte op på med påbud om sikkerhedsforanstaltninger og instruktion af de ansatte. Der var tale om udslip med klor og med acetone. Der indberettedes endvidere en ulykke i 1977, hvor den tilskadekomne var blevet oversprøjtet med en blanding af damp og væske fra en formalintromle. Den tilskadekomne havde tegn på forgiftning. Arbejdstilsynet indskærpede sikkerhedsforanstaltninger og stillede krav om flytning af tromler til et lager.

Tilsyn og møder om luftforurening
I perioden havde Arbejdstilsynet fokus på luftforurening i virksomheden. Det drejede sig blandt om arbejde med opløsningsmidler i et laboratorium, om etablering af overvågningsudstyr til måling af luftens indhold af benzen og substitution til mindre farligt opløsningsmiddel samt etablering af udsugning ved ifyldning af nikkelsulfat fra sække. Arbejdstilsynet afgav påbud om at få de konstaterede problemer løst.

Mærkning og skiltning
Arbejdstilsynet reagerede også om skiltning på områder i virksomheden, hvor der var krav om åndedrætsværn og handsker samt om mærkning af laboratoriets kemikalier.

Konklusion på Arbejdstilsynets reaktioner på andet kemisk arbejdsmiljø på Grindstedværket i Grenå
Tiden, hvor Grindstedværket drev virksomheden i Grenå, var præget af, at der var en del arbejdsmiljømæssige belastninger, som skulle nedbringes.

Virksomheden informerede Arbejdstilsynet ved ulykker, ændringer i beredskabsplaner osv.

Fagforeningerne interesserede sig for arbejdsmiljøet på virksomheden, og der blev afholdt flere møder med deltagelse af virksomheden, Arbejdstilsynet og fagforeningerne.

Arbejdstilsynet skrev 9 tilsynsrapporter med påbud og vejledninger til virksomheden i perioden 1975-1982 om andet kemisk arbejdsmiljø.

4.3. BASF Vitaminfabrik i Grenå

Grindstedværkets vitaminvirksomhed i Grenå blev i 1982 overtaget af BASF. B2 produktionen med kviksølv ophørte i 1997. Virksomheden lukkede i 2005.

4.3.1. Arbejde med og måling af kviksølv på BASF Vitaminfabrik 1982-1997

Måling af kviksølv i urin
Kontrollen med B2-arbejderne fortsatte efter samme procedure, som blev etableret i forbindelse med Grindstedværkets opstart i Grenå. Andre ansatte i virksomheden med jævnlig beskæftigelse i B2-afdelingen skulle afgive urinprøve en gang om måneden. Måleprogrammer hos BASF Vitaminfabrik er i øvrigt beskrevet i **bilag 2.**

For B2-arbejderne sås der i perioden fra 1982 til og med 1987 kun overskridelse af den biologiske grænseværdi på 100 mikrogram pr liter i en enkelt prøve fra 1984.

Efter et møde mellem Arbejdstilsynet og virksomheden i 1988 blev måleprogrammet ændret, og Arbejdstilsynet nedsatte den biologisk grænseværdi til 80 mikrogram kviksølv pr. liter. Denne grænseværdi blev siden kun overskredet i 1992 og i 1997. I **bilag 12** er der en tabel over niveauerne for de målte urinværdier.

I forbindelse med overskridelse af urinværdien i 1992 tjekkede virksomheden procedurerne og sikkerhedsmateriellet uden at finde afvigelser, og virksomheden fulgte B2 vitaminarbejderne nøje.

Ved nedbrydning af kviksølvanlægget i 1997 udførtes der urinanalyse på nedbrydningsarbejderne. Fire ansatte blev i overensstemmelse med proceduren sendt til arbejde uden kviksølvudsættelse på grund af for høje værdier.

Måling af kviksølv i luft
I 1985 var kviksølvindholdet i cellerummet oppe omkring 3 gange grænseværdien.

Konklusion på målingerne for kviksølv hos BASF Vitaminfabrik i Grenå
B2 produktionen hos BASF i Grenå foregik i perioden 1982 til 1997.

Der blev foretaget ugentlige målinger på de ansatte i B2 vitaminafdelingen i perioden 1982 til 1988, herefter blev der foretaget månedlige målinger. Overskred gennemsnittet over 6 målinger 100 mg kviksølv/l urin, blev den ansatte flyttet til et kviksølvfrit område. Andre ansatte, der kun lejlighedsvist kom i B2 vitaminafdelingen og håndværkere, skulle efter 40 timers samlet ophold afgive en urinprøve.

I 1988 blev måleprogrammet og aktionsniveauerne ændret på foranledning af Arbejdstilsynet.

BASF's fulgte op på de ansattes indhold af kviksølv, og målingerne blev udført regelmæssigt, så det var muligt at følge eksponeringen af de ansatte. Målingerne på de ansatte i B2 afdelingen viste, at der generelt var styr på håndteringen af kviksølv i afdelingen, men i 1984, 1992 og 1997 var der overskridelser af den gældende grænseværdi for kviksølv i urin.

BASF havde nøje instrukser, der blev fulgt, når en ansat fik for høje værdier af kviksølv. Under nedbrygningen af B2-anlægget blev de ansattes kviksølv-eksponering kontrolleret.

4.3.2. Arbejdstilsynets tilsyn med kviksølv på BASF Vitaminfabrik 1982-1997

Det fremgår af sagsakterne, at Arbejdstilsynet fulgte virksomheden tæt og reagerede, når der blev konstateret for højt kviksølvindhold i målingerne. Arbejdstilsynet afgav i denne periode 5 påbud om konkrete kviksølvproblemstillinger.

I 1982 afgav Arbejdstilsynet påbud om fjernbetjente prøveudtag i B2 afdelingens laboratorium og et påbud om renholdningen af produktionsafdelingen for B2 vitaminer, som var stærkt forurenet af kviksølv. I 1983 afgav Arbejdstilsynet påbud om:

- at reparationer af dele af kviksølvanlægget skulle ske i produktionsafdelingen for B2 vitaminer, hvis det var teknisk muligt, ellers efter afrensning i et værksted, som var udstyret til arbejde med metallisk kviksølv, samt
- at sikkerhedsorganisationen skrev under på tilbagemeldingerne.

I november 1983 afgav Arbejdstilsynet et påbud om reparationer.

I 1990 blev en ansat i reparationsafdelingen udsat for stor eksponering for kviksølv på dampform. Eksponeringen konstateredes ved urinmåling. Eksponeringen skete ved ituskæring af et gammelt fundament med skærebrænder. Sikkerhedsgruppen udtrykte på et møde med Arbejdstilsynet og Arbejdsmedicinsk Klinik, at lignende arbejde fremover ville blive udført med nedstryger.

Af de foreliggende sagsakter ses, at virksomheden generelt efterkom Arbejdstilsynets påbud, anmodninger, henstillinger og indskærpelser om sikkerhedsforanstaltninger og der kun sjældent var overskridelser af den vejledende biologiske grænseværdi. Det kan dog ikke udelukkes, at der kan være enkelte påbud mv., der ikke blev efterkommet.

Dog var der mange overskridelser af urinværdien i 1997 – formodentlig i forbindelse med lukningen af afdelingen og nedbrydningen og fjernelse af udstyret.

Konklusion på Arbejdstilsynets reaktioner på kviksølv hos BASF Vitaminfabrik i Grenå
Vitaminvirksomheden i Grenå blev i 1982 overtaget af BASF, og den lukkede i 2005. B2 produktionen med kviksølv som hjælpestof fortsatte fra 1982 til den nedlagdes i 1997. I perioden fulgte Arbejdstilsynet virksomheden tæt og reagerede overfor virksomheden, når kviksølvindholdet i målingerne blev for højt. Der blev foretaget hyppig kontrol af kviksølvsbelastningen af de ansatte i B2 afdelingen, og Arbejdstilsynet blev løbende underrettet om kviksølvskoncentrationerne i de ansattes urin. I perioden 1982-1997 med kviksølv i B2 vitaminproduktionen besøgte Arbejdstilsynet virksomheden i alt ved 38 tilsynsbesøg og holdt 26 møder med virksomheden.

Af de foreliggende sagsakter ses, at virksomheden generelt efterkom Arbejdstilsynets påbud, anmodninger, henstillinger og indskærpelser. Det kan dog ikke udelukkes, at der kan være enkelte påbud mv., der ikke blev efterkommet.

Resultatet blev et væsentligt fald i kviksølveksponeringen gennem tiden, så der kun sjældent var overskridelser af den vejledende biologiske grænseværdi, indtil afdelingen lukkede i 1997. I 1997 var der en del overskridelser af den biologiske grænseværdi i urin, som formodentligt skyldes udsættelse ved nedbrydning og fjernelse af anlægget.

4.3.3. Arbejde med andre kemiske stoffer og materialer på BASF Vitaminfabrik

I **bilag 13** findes der en oversigt over Arbejdstilsynets behandling af andet kemisk arbejdsmiljø i perioden fra 1982-2005 i Grenå. I denne periode behandlede Arbejdstilsynet hovedsagelig sager der vedrørte risikoforhold og luftforurening, men også udslip af kemikalier og forhold omkring opbevaring og mærkning af kemikalier.

Risikoforhold
Virksomheden indsendte i 1982 med henvisning til tilsynsrapport af 22. september 1980 to eksemplarer af dokumentet ”Risiko for eksplosioner i BASF vitaminfabrik Grenå”. På baggrund af rapporten projekteredes en del ændringer af sikkerhedsanlæg.

Luftforurening
Arbejdstilsynet havde især fokus på luftforureningen i virksomheden. Efter et besøg i virksomheden i 1982, påbød Arbejdstilsynet virksomheden at udarbejde en plan for at sikre, at de ansatte ikke blev påvirket ved overskridelse af grænseværdien. Arbejdstilsynet gav endvidere påbud om at kontrollere effektiviteten af et nyt ventilationsanlæg ved et tromlefilter og påbud om at imødegå og kortlægge risikoen ved arbejde med organiske opløsningsmidler. Arbejdstilsynet lavede adskillige arbejdshygiejniske målinger i virksomheden for at kortlægge problemer med

luftforurening i virksomheden. Arbejdstilsynet afgav også påbud om skiltning ved eksplosionsfarlige områder og påbud om at sikre, at udstyr var ordentligt jordet.

Arbejdstilsynet tog tiltag til, at virksomheden nedbragte luftforureningen, så forholdene for de ansatte blev forbedret. Arbejdstilsynet udførte blandt andet målinger af klorerede opløsningsmidler, og der blev afgivet påbud om at sikre de ansatte mod unødig påvirkning fra giftskabe uden mekanisk ventilation. Der blev endvidere afgivet påbud om etablering af foranstaltninger, der sikrede de ansatte mod skadelige påvirkninger fra opløsningsmiddeldampe og støv fra nikkelsalt.

Opbevaring og mærkning af kemikalier
Ved et tilsynsbesøg i 1984 konstaterede Arbejdstilsynet, at der var mangler i virksomhedens oplagsforhold og mærkning af farlige kemiske stoffer. Arbejdstilsynet afgav påbud om, at oplagring og mærkning skulle ske i overensstemmelse med Justitsministeriets regler om opbevaring af farlige kemiske stoffer og Miljøministeriets regler om mærkning af farlige kemiske stoffer og produkter.

Udslip
Både i 1985 og i 1990 skete der et stort udslip af saltsyre. Virksomheden fulgte op herpå ved at indføre foranstaltninger for at undgå lignende uheld.

Risikosagsbehandling
I perioden fra 1988 til 2001 udførte Arbejdstilsynet risikosagsbehandling i forbindelse med en række ændringer af fabrikken. Det drejede sig blandt om ombygning af B2 vitaminanlægget, udvidelse af C-vitaminanlægget, risikoanmeldelse af et brintanlæg og et anlæg til produktion af niacinascorbat. I 1999 modtog Arbejdstilsynet en ajourføring af virksomhedens beredskabsplan og en risikoanmeldelse af virksomhedens tanklager af fosforoxyklorid.

Konklusion på Arbejdstilsynets reaktioner på andet kemisk arbejdsmiljø hos BASF Vitaminfabrik i Grenå
BASF overtog virksomheden i Grenå i 1982. I perioden fra 1982 til 2008 aflagde Arbejdstilsynet 56 tilsynsbesøg og afholdt herudover 38 møder med virksomheden. 6 besøg handlede om beholdertilsyn.

Det er generelt ikke muligt at fastlægge om besøgene er udført som følge af klage eller som følge Arbejdstilsynets eget initiativ.

I årene efter BASF's overtagelse af vitaminfabrikken har der været en del arbejdsmiljømæssige belastninger og forhold, som skulle udbedres. Arbejdstilsynet har skrevet 13 tilsynsrapporter i perioden 1982-2002 vedrørende andet kemisk arbejdsmiljø. Der har i samme periode været indgivet 5 klager.

I 1980'erne og 1990'erne var der en række forskellige problemer med det kemiske arbejdsmiljø på virksomheden. Arbejdstilsynet har fulgt op på henvendelser om virksomhedens arbejdsmiljø. Virksomheden har informeret Arbejdstilsynet, fx ved ulykker, ændringer i beredskabsplaner osv.

Der ses kun få mangler i tilbagemeldingerne fra virksomheden på tilsynsrapporterne.

Gennem årene blev forholdene på virksomheden løbende forbedret. I 2005 lukkede virksomheden i Grenå.

5. Sammenfatning og konklusion

Ifølge arbejdsmiljølovgivningen har arbejdsgiveren ansvaret for, at arbejdsstedet er indrettet på en sådan måde, at det giver de ansatte størst muligt værn under deres arbejde mod ulykkestilfælde og sundhedsskadelig påvirkning, og at arbejdet er tilrettelagt og udføres således, at dette opnås. Arbejdsgiveren skal ved indretning af arbejdssted og produktionsmidler samt ved tilrettelæggelse af arbejdsprocesser sørge for, at de ansatte er tilstrækkeligt beskyttet mod sundhedsskadelig påvirkning. Dette har været gældende helt tilbage fra fabriksloven fra 1913.

Arbejdsgiveren har således ansvaret for arbejdsmiljøet på sin virksomhed.

I perioden fra 1962 og til 1980 blev der foretaget hyppig kontrol af kviksølvbelastningen for de ansatte, der arbejdede i B2 afdelingen på Grindstedværket. Den foreliggende dokumentation fra perioden viser tilbagevendende overskridelser af de daværende grænseværdier for kviksølv.

Grindstedværket tilsidesatte således over en længere periode klart sit arbejdsgiveransvar om at sørge for, at de ansatte var tilstrækkeligt beskyttet mod sundhedsskadelig påvirkning fra kviksølv, ved indretning af arbejdssted og produktionsmidler, samt ved tilrettelæggelse af arbejdsprocesser.

BASF overtog i 1982 Grindstedværkets vitaminfabrik i Grenå. BASF løste de konstaterede arbejdsmiljømæssige problemer. Virksomheden fulgte op med foranstaltninger, når de ansattes eksponering blev for høj og på baggrund af Arbejdstilsynets reaktioner overfor virksomheden.

Arbejdstilsynets tilsynsopgaver
B2 afdelingen med brug af kviksølv på Grindstedværket i Grindsted blev etableret i 1962 og nedlagt i starten af 1980.

Arbejdstilsynet var i perioden 1962 til 1980 bekendt med kviksølvkoncentrationerne i de ansattes urin og blod på Grindstedværket i Grindsted.

Arbejdstilsynet besøgte i perioden fra 1962 til 1980 Grindstedværket i Grindsted 55 gange, og var vidende om omfattende målinger af kviksølvkoncentrationen i de ansattes urin og blod. Målingerne for ansatte i B2 afdelingen på Grindstedværket i Grindsted viste tilbagevendende og store overskridelser af grænseværdierne for kviksølv for et igennem tiden betydeligt antal ansatte.

Arbejdstilsynet gjorde igennem perioden gentagne gange virksomheden opmærksom på problemstillingen og traf aftaler med virksomheden om skærpede sikkerhedsforanstaltninger. Af de tilgængelige sagsakter ses det ikke, at Arbejdstilsynet i den pågældende periode afgav påbud eller på anden måde reagerede tilstrækkeligt konsekvent overfor virksomheden.

Det må vurderes at være kritisabelt, at Arbejdstilsynet over en længere årrække ikke greb tilstrækkeligt ind over for en omfattende kviksølveksponering, som et betydeligt antal ansatte på Grindstedværket i Grindsted var udsat for.

Arbejdstilsynet førte også tilsyn med de øvrige kemiske arbejdsmiljøforhold på Grindstedværket i Grindsted, Grindstedværket i Grenå og fra 1982 BASF i Grenå. Ifølge det foreliggende materiale blev arbejdsmiljøforholdene gennem tiden bedre, idet både problemer med kviksølvudsættelse og

øvrige kemiske arbejdsmiljøforhold reduceredes væsentligt fra 1978. I Grenå kom der bedre styr på produktionen og der ses ikke at være grundlag for at kritisere Arbejdstilsynet for manglende indgriben i denne periode.

6. Situationen i dag for arbejde med kviksølv mv.

6.1. Nugældende regler

Metallisk kviksølv er mærket giftigt og miljøfarligt.

Metallisk kviksølv har i dag en grænseværdi for luftforurening på 0,025 mg/m3 og anmærkning om, at det kan optages gennem huden. Der er ikke i dag en biologisk grænseværdi for indhold af kviksølv i blod eller urin, og der er ikke krav om måling af kviksølv i blod eller urin.

Det er i dag forbudt at importere, sælge og eksportere kviksølv og kviksølvholdige produkter med nogle enkelte undtagelser. Undtagelserne drejer sig bl.a. om produkter til tandfyldning af kindtænder, visse termometre, manometre og barometre, produkter til forskning og undervisning samt specielle lyskilder som udladningslamper, herunder lavenergipærer. Virksomheder skal ved køb af gifte som kviksølv til erhvervsmæssigt arbejde have en giftmeddelelse underskrevet af Arbejdstilsynet. Giftmeddelelsen skal fornys hvert tredje år.

Ved import eller produktion af mindst 100 kg kviksølv og kviksølvholdige produkter årligt skal importøren og producenten anmelde produktet til Arbejdstilsynets Produktregister med angivelse af sammensætning, mærkning og mængde.

Hvor der arbejdes med kviksølv, skal arbejdsgiveren lave en særlig kemisk arbejdspladsvurdering og vurdere muligheder for at bruge andre mindre farlige materialer end kviksølv. Hvor der er risiko for eksponering for kviksølv, skal der laves beskyttelsesforanstaltninger som indkapsling af arbejdsprocessen og procesventilation til fjernelse af luftforureninger. Såfremt dette ikke er tilstrækkeligt, skal der bruges personlige værnemidler som fx egnet åndedrætsværn og egnede handsker.

Ved luftforurening med kviksølvdampe og kviksølvholdigt støv skal der på faste arbejdssteder med ansatte være procesventilation, der så vidt muligt fjerner forureningen på udviklingsstedet.

Endvidere skal unødig påvirkning fra kviksølv undgås ved ethvert arbejde, og grænseværdien for luftforurening skal overholdes. Arbejdstilsynet giver i dag normalt ikke påbud med krav om måling af kviksølv i blod eller urin. Arbejdstilsynet stiller krav om fx udsugning, selv om grænseværdien ikke er overskredet.

6.2. Brancher med anvendelse af kviksølv og kviksølvholdige produkter

Kviksølvholdige produkter håndteres stadig inden for forskellige brancher og produkter. Kviksølv må i dag lovligt bruges:

- til tandfyldning,
- til kontakter og relæer til brug inden for telebranchen
- til styringssystemer og proceskontrol til energiforsyning
- til termometre med specielle anvendelser, herunder til kalibrering af andre termometre
- analyseudstyr

- til specielle lyskilder såsom lavenergipærer, pærer til analyseapparater og lyskilder til brug ved grafisk produktion,
- til instrumenter på laboratorier
- til sikringsanlæg på jernbaner
- til manometre til kalibrering af andre tilsvarende måleinstrumenter,
- til barometre
- til forskning og undervisning,
- til anvendelser i fly,
- til reparation af eksisterende kviksølvholdigt udstyr,

Kviksølv bruges i dag primært til tandfyldninger. Endvidere bruges kviksølv i måleudstyr og instrumenter. Brugen af kviksølv til lavenergipærer ventes at fortsætte fremover, da almindelige glødepærer formentlig i større omfang end i dag vil blive udfaset. Ligeledes vil der fortsat være et forbrug af kviksølv til fremstilling af neonrør til reklamebrug. Laboratoriers anvendelse af kviksølv i forbindelse med spildevandsanalyser forventes tillige at fortsætte fremover. Generelt for alle brancher kan forventes, at forbruget af kviksølv vil være aftagende på grund af arbejdsgivernes pligt til at substituere til mindre farlige stoffer og begrænsningen af brugen i miljøreglerne.

6.3. Arbejdstilsynets tilsyn i dag

Tilsyn og metoder
Det er arbejdsgiveren, der har ansvaret for et sikkert og sundt arbejdsmiljø på virksomheden.

Arbejdstilsynets opgave er at føre tilsyn med, at virksomhederne overholder arbejdsmiljøreglerne.

Arbejdstilsynet screener alle virksomheder med ansatte. En screening er uanmeldt og tager i gennemsnit to timer. Virksomheder, hvor det ved screeningen viser sig, at der er - eller kan være - væsentlige arbejdsmiljøproblemer, bliver udtaget til et *tilpasset tilsyn*.

Et tilpasset tilsyn er et grundigt tilsyn. Det er hovedreglen, at det tilpassede tilsyn gennemføres kort tid efter screeningen, og at det bliver anmeldt til virksomheden. Et tilpasset tilsyn tager i gennemsnit tre-fire timer.

Det tilpassede tilsyn tager udgangspunkt i de arbejdsmiljøproblemer, som blev afdækket ved screeningen. Det betyder, at det tilpassede tilsyn er tilpasset de arbejdsmiljøproblemer, som den enkelte virksomhed har eller kan have.

Arbejdstilsynet foretager *opfølgningstilsyn* på de virksomheder, hvor det tilpassede tilsyn eller forrige opfølgningsbesøg viste, at der var væsentlige arbejdsmiljøproblemer.

Formålet er at sikre, at virksomheden holdes fast i de forbedringer af arbejdsmiljøet, som Arbejdstilsynet stillede krav eller vejledte om ved forrige besøg. Arbejdstilsynet kontrollerer også de områder, hvor virksomheden har fået påbud.

Samtidig kan Arbejdstilsynet reagere på eventuelle nye væsentlige arbejdsmiljøproblemer. Opfølgningstilsynet gennemføres to år efter det forrige besøg og er som hovedregel uanmeldt.

Derudover fører Arbejdstilsynet *detailtilsyn*, som er et tilsyn med et konkret og afgrænset arbejdsmiljøproblem på en virksomhed.

Baggrunden kan fx være

- at kontrollere, om virksomheden har efterkommet et påbud.
- at Arbejdstilsynet har mistanke om et alvorligt arbejdsmiljøproblem på virksomheden.
- at der er sket en alvorlig arbejdsulykke.
- at Arbejdstilsynet gennemfører særlige indsatser i bestemte brancher eller inden for udvalgte arbejdsmiljøproblemer.

Det er hovedreglen, at detailtilsynet er uanmeldt. Arbejdstilsynet kan dog vælge at anmelde detailtilsynet - fx for at sikre, at de relevante personer er til stede ved tilsynet.

Hvordan foregår tilsynet?
Alle tilsynsforløb bygger på, at Arbejdstilsynet inddrager virksomhedens ledelse og ansatte i tilsynet med virksomhedens arbejdsmiljø.

Tilsynsbesøgene bliver gennemført af en eller flere tilsynsførende. En tilsynsførende er en myndighedsperson, der har en bred faglig kompetence på arbejdsmiljøområdet. De tilsynsførende omfatter bl.a. maskinmestre, ingeniører, kemikere, håndværkere, ergoterapeuter og psykologer.

Tilsynsreaktioner
Hvis et tilsyn viser, at der er forhold på virksomheden, som er i strid med arbejdsmiljøreglerne, kan virksomheden få påbud om at bringe forholdene i orden inden for frist.
Er der tale om et alvorligt arbejdsmiljøproblem, der kan eller skal udbedres med det samme, kan virksomheden få påbud om, at virksomheden straks skal tage initiativ til at etablere de nødvendige foranstaltninger til at efterkomme påbuddet.

Hvis der er overhængende og betydelig fare for de ansattes eller andres sikkerhed og sundhed, kan virksomheden få et forbud mod at fortsætte arbejdet.

Information
En vigtig del af Arbejdstilsynets opgaver er ligeledes at informere om gældende ret. Da det er arbejdsgiveren, der har ansvaret for arbejdsmiljøet på virksomheden, udarbejder Arbejdstilsynet en lang række vejledninger og andet informationsmateriale, så virksomhederne ved, hvad reglerne siger, og hvordan de skal forberede sig på et tilsynsbesøg.

Arbejdstilsynets informationsmateriale omfatter bl.a. emnerettede vejledninger, brancherettede arbejdsmiljøvejvisere, brancherettede tjeklister til hvordan man laver en arbejdspladsvurdering.

7. Redegørelse om anmeldelse og anerkendelse af arbejdsskadesager som følge af udsættelse for kviksølv

7.1. Indledning

I forlængelse af Fagbladet 3F's artikler i juni 2008 om, at ansatte på Grindstedværket i en årrække har været udsat for høje eksponeringer af kviksølv, har Arbejdsskadestyrelsen indledt et tæt samarbejde med fagforbundet 3F for at sikre, at alle relevante sager bliver anmeldt, og at sagsbehandlingen foregår så smidig som overhovedet muligt. Arbejdsskadestyrelsen har i denne forbindelse bestræbt sig på at informere grundigt om sagsforløb og gældende regler.

Arbejdsskadestyrelsen har herudover udtalt sig i pressen flere gange om sagen.

Desuden har Arbejdsskadestyrelsen besvaret spørgsmål nr. S 1899 og S 1900 af Henrik Dam Kristensen (S). Spørgsmålene lød som følger:

"Vil ministeren sikre, at arbejdsskadelovens gældende forældelsesfrist på 20 år ophæves for de ramte ansatte på Grindstedværket, således, at de kan få erstatning, hvis de er berettigede til det?"
(S 1899)

"Er ministeren enig med dr.jur. Kristina Siig i, at den tidligere højesteretsdom om erstatning til asbestofre fra 1989 kan overføres til sagen om de kviksølvforgiftede fra Grindstedværket, når fakta er, at højesteretsdommen fastslog, at når man som virksomhed benytter produktionsmetoder, man ved, er sundhedsskadelige, så er man også erstatningsansvarlig i forhold til de ansatte?"
(S 1900)

Beskæftigelsesministeren har besvaret de to spørgsmål, men har samtidig henvist til, at der vil ske en yderligere belysning i nærværende redegørelse.

Nedenfor gennemgås i afsnit 7.2. de generelle regler om mulighederne for at få arbejdsskadeerstatning som følge af udsættelse for kviksølv. I dette afsnit beskrives også reglerne om forældelse.

I afsnit 7.3. beskrives Arbejdsskadestyrelsens beredskab og samarbejde med fagforbundet 3F. Sagsbehandlingsprocessen og den forventede sagsbehandlingstid beskrives også i dette afsnit.

I afsnit 7.4. vurderes de beskrevne regler i videst muligt omfang i forhold til de konkrete sager fra Grindstedværket.

7.2. Erhvervssygdomserstatning

7.2.1. Generelt om regler for anmeldelse

Forud for 1976 var det kun arbejdsgiveren, der havde pligt til at anmelde formodede

erhvervssygdomme. I 1976 blev reglerne ændret, således at læger også havde pligt til at anmelde formodede erhvervssygdomme. Dette er fortsat reglen i dag. Hvis en læge tilser en person, der viser tegn på skader efter kviksølv og får oplysninger om, at personen erhvervsmæssigt har været udsat for kviksølv, så har lægen pligt til at anmelde dette som en arbejdsskadesag til Arbejdsskadestyrelsen. I 1999 bortfaldt arbejdsgiverens pligt til at anmelde erhvervssygdomme, hvorefter kun lægerne havde anmeldelsespligt. Læger kan sanktioneres med en bøde, hvis de ikke overholder denne anmeldepligt. Tilskadekomne kunne dengang som nu selv anmelde en formodet erhvervssygdom.

Efter gældende regler skal erhvervssygdomme anmeldt af den tilskadekomne anmeldes senest 1 år, efter at den tilskadekomne er blevet klar over, at der kan være en sammenhæng mellem arbejdet og vedkommendes sygdom. Denne frist vil typisk begynde at løbe fra det tidspunkt, en læge har gjort tilskadekomne opmærksom på, at sygdommen kan være arbejdsbetinget.

7.2.2. Generelt om regler for forældelse

Hidtidige forældelsesregler

Den 1. januar 2008 trådte en ny forældelseslov i kraft. Da de hidtidige regler også har betydning for Grindsted-sagerne, vil disse blive gennemgået nedenfor.

I Danske Lov 5-14-4 og 1908-loven findes regler om forældelse. Danske lov indeholder en regel om forældelse efter 20 år, mens forældelsesfristen for krav omfattet af 1908-loven er 5 år.

Den 5-årige forældelsesregel efter 1908-loven gælder ikke på arbejdsskadeområdet (jfr. Højesterets dom i Ugeskrift for Retsvæsen 2000 s. 19). Derimod gælder den almindelige forældelsesfrist på 20 år (jfr. om ændringerne i 2008 nedenfor). Fristen begynder at løbe fra det såkaldte stiftelsestidspunkt.

Hvis en erhvervssygdom ikke tidligere er blevet anmeldt til Arbejdsskadestyrelsen, vil retten til en eventuel erstatning derfor være forældet senest 20 år efter, at den tilskadekomne senest blev udsat for de skadelige påvirkninger.

Hvis en person eksempelvis i 1979 senest blev udsat for kviksølvpåvirkning, vil retten til en eventuel erstatning som udgangspunkt være forældet i 1999. Hvis der har været symptomer på sygdommen tidligere, kan fristen dog regnes fra dette tidligere tidspunkt.

Hvis en erhvervssygdom tidligere er blevet anmeldt til Arbejdsskadestyrelsen, vil retten til eventuel (yderligere) erstatning være forældet senest 20 år efter den seneste afgørelse i sagen. Hvis Arbejdsskadestyrelsen eksempelvis i 1981 har truffet sin sidste afgørelse i en konkret arbejdsskadesag og tilkendt erstatning, så vil et krav på eventuelt yderligere erstatning være forældet i 2001.

Den 20-årige forældelsesfrist er som udgangspunkt en absolut frist, der ikke kan suspenderes.

I et enkeltstående tilfælde har Højesteret dog suspenderet fristen. Det skete i den såkaldte Asbest-sag (jfr. Højesterets dom i Ugeskrift for Retsvæsen 1989 s. 1108). I denne sag havde ansatte ved Dansk Eternitfabrik gennem en årrække indåndet asbeststøv med alvorlig personskade til følge. Arbejdsgiveren blev i sagen kendt erstatningsansvarlig som følge af, at arbejdstagerne langvarigt havde været udsat for asbest. Om spørgsmålet vedrørende forældelse blev det fremhævet, at der som regel går 10-20 år, uden der påvises tydelige forandringer på røntgenbilleder af lunger ved

asbestose. Højesteret vurderede, at forældelsesreglerne i Danske Lov 5-14-4 derfor ville medføre, at krav på erstatning for sådanne helbredsskader ville miste deres betydning, hvis forældelsesfristen ikke blev suspenderet. Højesteret vurderede derfor i denne sag, at de erstatningssøgende arbejdstageres krav ikke var forældede.

Nye forældelsesregler
Der er indført en ny forældelseslov, der trådte i kraft den 1. januar 2008.

Den nye forældelseslov gælder også for krav efter arbejdsskadesikringsloven, der er stiftet før den 1. januar 2008, hvis kravet ikke er forældet forinden.

Det vil sige, at hvis kravet er forældet inden 1. januar 2008 efter de regler, der er gennemgået ovenfor, så spiller de nye regler ikke nogen rolle. I eksemplet ovenfor, hvor kviksølvpåvirkningen er stoppet i 1979, og hvor et muligt krav på erstatning således som udgangspunkt er forældet i 1999, bliver det ikke relevant at overveje de nye regler.

Hvis kravet ikke er forældet den 1. januar 2008, forældes det frem til 2011 kun, hvis det er forældet efter både nye og gamle forældelsesregler.

I de nye forældelsesregler er der både en kort og en lang forældelsesfrist. Den korte forældelsesfrist i den nye forældelseslov er 5 år for krav efter arbejdsskadesikringsloven. Fristen regnes fra det tidspunkt, hvor tilskadekomne eller efterladte blev bekendt med kravet og skyldneren, eller fra den dag, da tilskadekomnes eller efterladtes manglende kendskab til kravet kan tilregnes denne som groft uagtsomt. Den korte frist er ikke absolut og kan afbrydes. Den lange forældelsesfrist er 30 år. Den lange frist regnes fra ophøret af den skadevoldende påvirkning. Denne frist er absolut, og kan ikke suspenderes.

7.2.3. Generelt om regler for erhvervssygdomme som følge af kviksølvforgiftning

Kviksølvforgiftning har kunnet anerkendes som en erhvervssygdom siden 1933.

I dag følger det af erhvervssygdomsfortegnelsen, at toksisk hjerneskade/demens samt nyreskade kan anerkendes som en arbejdsskade, hvis den tilskadekomne har været relevant udsat for kviksølv og visse af dets forbindelser.

Det betyder, at anmeldte sygdomme som følge af kviksølvforgiftning har kunnet anerkendes som en arbejdsskade lang tid forud for påvirkningerne på Grindstedværket.

Når en sygdom anerkendes som en arbejdsskade, giver det mulighed for erstatning og godtgørelse efter arbejdsskadelovgivningen. I dag reguleres dette i arbejdsskadesikringsloven.

7.3. Arbejdsskadestyrelsens beredskab og sagsbehandling

I forlængelse af fagforbundet 3Fs artikelserie i maj og juni 2008 om arbejdet på Grindstedværket i 1960'erne og 1970'erne opfordrede Arbejdsskadestyrelsen til, at tidligere ansatte, der mente at have pådraget sig en sygdom som følge af arbejdet på værket, skulle anmelde dette til Arbejdsskadestyrelsen. Arbejdsskadestyrelsen gjorde samtidig opmærksom på, at sagerne – ud fra oplysningerne fra 3F og fra medierne generelt – formentlig ville være forældede, og at der derfor sandsynligvis ikke vil kunne blive tale om erstatning efter arbejdsskadesikringsloven.

Arbejdsskadestyrelsen etablerede hurtigt en kontakt til 3F for at sikre, at disse sager blev

behandlet så smidigt som muligt. Der har herefter været en løbende kontakt mellem Arbejdsskadestyrelsen og 3F.

Herudover har Arbejdsskadestyrelsen nedsat et særligt team til at behandle disse sager.

For det første har teamet gennemgået Arbejdsskadestyrelsens arkiver og fundet alle de "gamle" sager, der tidligere er anmeldt vedrørende arbejdsskader fra Grindstedværket.

For det andet behandler teamet de sager, der er blevet anmeldt, efter der i medierne i 2008 er skabt bevågenhed omkring arbejdsforholdene på Grindstedværket.

7.3.1. Allerede anmeldte sager ("gamle sager")

I alt har Arbejdsskadestyrelsen i sine arkiver fundet 71 arbejdsskadesager med anmeldte erhvervssygdomme, der vedrører arbejdet på Grindstedværket.

I langt de fleste af disse sager har der dog ikke været mistanke om følger efter kviksølvforgiftning. De anmeldte sygdomme handler om mange forskellige sygdomme, herunder hudsygdomme, høretab, lungesygdomme og kræft samt forskellige sygdomme i bevægeapparatet. Nogle af disse sager er tidligere anerkendt og har udløst erstatning. Dette gælder blandt andet en sag om hjerneskade efter udsættelse for opløsningsmidler. Fælles for disse gamle sager er, at der i de lægelige oplysninger ikke er tegn på, at de tidligere ansattes sygdomme er forbundet med udsættelse for kviksølv.

Efter gennemgangen af de tidligere sager har Arbejdsskadestyrelsen skrevet til 3 personer, der ikke allerede havde anmeldt deres sag på ny efter den seneste mediedækning. Det drejer sig om personer, der har fået anmeldt en opløsningsmiddelforgiftning, men som ikke har opfyldt betingelserne for anerkendelse som en arbejdsskade. Da disse personer har haft symptomer, der kan skjule symptomer på en kviksølvforgiftning, har Arbejdsskadestyrelsen spurgt om disse personer ønsker at få behandlet en sag om eventuel anerkendelse af en kviksølvforgiftning. Hvis der svares bekræftende på dette, vil Arbejdsskadestyrelsen behandle sagerne på samme måde som de nye anmeldelser, jfr. nedenfor.

7.3.2. Nye anmeldelser

Arbejdsskadestyrelsen har per 13. oktober 2008 efter omtalen i medierne modtaget 96 anmeldelser om kviksølvudsættelse på Grindstedværket. I 15 af disse sager er tilskadekomne død. Antallet af anmeldelser til Arbejdsskadestyrelsen kan fortsat stige.

Efter aftale med 3F, vil forbundet udfylde spørgeskemaer sammen med de berørte til brug for de anmeldte sager. Arbejdsskadestyrelsen mangler fortsat at få enkelte spørgeskemaer retur. Samtidig indhenter 3F lægelige oplysninger på de tilskadekomne, herunder journaler fra egen læge, hospitaler og speciallæger.

Arbejdsskadestyrelsen indhenter i alle disse sager oplysninger om målinger foretaget på de tidligere ansatte. Det drejer sig om målinger vedrørende mængden af kviksølv i urin og blod. Der blev foretaget sådanne undersøgelser på virksomheden fra 1962 og frem.

7.3.3. Sagsbehandling

Arbejdsskadestyrelsen prioriterer behandlingen af disse sager højt. Som beskrevet ovenfor har

styrelsen oprettet et særligt team til at tage sig af sagerne, og der er etableret en kontaktpersonordning med fagforbundet 3F.

Arbejdsskadestyrelsen skal som i alle andre arbejdsskadesager indhente tilstrækkeligt mange oplysninger, til at sagerne kan afgøres på forsvarlig vis. Derfor er styrelsen for øjeblikket i gang med at indsamle oplysninger om udsættelse og lægelige akter på de tilskadekomne.

Der skal herudover også indhentes en generel beskrivelse og kortlægning af udsættelsen for kviksølv fra en ekspert, hvorefter der indhentes arbejdsmedicinske speciallægeerklæringer samt eventuelt neurologiske speciallægeerklæringer.

Det kan forventes, at Arbejdsskadestyrelsen vil træffe afgørelse i de konkrete sager i begyndelsen af 2009. I det omfang, der skal indhentes supplerende speciallægeerklæringer fra andre specialer i enkelte sager, kan sagsbehandlingstiden forlænges med nogle måneder.

7.4. Konkrete juridiske og medicinske overvejelser vedrørende sager fra Grindstedværket

7.4.1. ”Gamle sager”

Hvis en sag allerede har været anmeldt til Arbejdsskadestyrelsen, vil den 20-årige forældelsesfrist løbe fra det tidspunkt, hvor der senest er truffet afgørelse i sagen.

Hvis der ikke er gået 20 år, kan sagen genoptages, men det kræver, at betingelserne for genoptagelse er opfyldt, hvilket kræver væsentlige nye oplysninger. Dette vil blive vurderet konkret i hvert enkelt tilfælde.

7.4.2. ”Nye sager”

Hvis en kviksølvforgiftning først er blevet anmeldt til Arbejdsskadestyrelsen i forbindelse med mediernes dækning af arbejdsforholdene på Grindstedværket, vil forældelsen blive regnet fra ophøret af den skadelige udsættelse for kviksølv eller eventuelt fra symptomernes opståen, hvis dette tidspunkt ligger tidligere. Efter gennemgangen af de tidligere sager, ser det ikke ud til, at der tidligere har været anmeldt kviksølvforgiftninger til Arbejdsskadestyrelsen fra Grindstedværket.

Et foreløbigt skøn over de oplysninger, der foreligger i sagerne tyder på, at tilskadekomne, i en væsentlig del af sagerne, er ophørt med at arbejde på Grindstedværket før 1989. Umiddelbart må disse sager derfor forventes at være forældede efter den 20-årige forældelsesfrist. Da disse er forældede inden 1. januar 2008, falder de ikke ind under den nye lov om forældelse.

Ud fra Arbejdsskadestyrelsens erfaring med og viden om kviksølvforgiftninger vil en kviksølvforgiftning typisk udvikle sig umiddelbart i tilknytning til udsættelsen. Det betyder, at der i sager vedrørende kviksølvforgiftning normalt er tale om en anden situation end den, der var tilfældet i Asbest-dommen fra Højesteret. Der går således normalt ikke flere årtier, før symptomerne kan konstateres.

Udtalelse fra Kammeradvokaten om forældelse og suspension
Arbejdsskadestyrelsens fortolkning af reglerne om forældelse hviler på notater om retspraksis udarbejdet af kammeradvokaten i 2000. Arbejdsskadestyrelsen har i forbindelse med Grindsted-sagen rettet henvendelse til Kammeradvokaten med henblik på at få en redegørelse for den nyeste retspraksis om forældelse og suspension af den 20-årige frist for forældelse. Kammeradvokatens

notat er vedlagt som **bilag 16.**

Kammeradvokaten har oplyst, at der ikke er nyere retspraksis, der har ført til suspension af den 20-årige forældelse. Nyere domspraksis henholder sig til gældende praksis.

Suspension fra den 20-årige forældelse må derfor stadig kræve, at afgørende modhensyn taler for suspension, hvilket vil sige, at sygdommen udvikler sig over en lang årrække (10-20 år eller mere) og først viser sig mange år efter, at skadeårsagen er ophørt, og hvor sygdommen derfor næppe kan konstateres inden for den 20-årige forældelsesfrist.

Efter nyere retspraksis kan det heller ikke give anledning til suspension, at senfølger af en skade udvikler sig over en længere årrække, når de "primære" følger har kunnet danne grundlag for et erstatningskrav.

Da kviksølvforgiftning efter lægelig erfaring ikke manifesterer sig mange år efter udsættelsens ophør, ser det generelt ikke ud til, at de afgørende modhensyn, der kunne føre til suspension, gør sig gældende i Grindsted-sagen. Latenstiden mellem den skadelige påvirkning og tidspunktet for symptomdebut og sygdommens udviklingsforløb er således ikke den samme som i Asbest-sagen fra 1989.

Kammeradvokaten understreger dog, at der er tale om en helt konkret vurdering, om der foreligger sådanne afgørende modhensyn, som kan føre til suspension.

Samlet juridisk-medicinsk vurdering af de ny-anmeldte sager
Som det fremgår af ovenstående vil de fleste af de sager, der er blevet anmeldt efter medieopmærksomheden i sommeren 2008, formentlig være forældede.

Arbejdsskadestyrelsen vil dog i hvert enkelt tilfælde vurdere, om der skulle være mulighed for at suspendere forældelsesfristen. Dette vil ske på baggrund af oplysningerne i sagen, herunder speciallægeundersøgelser med belysning af udsættelse, sygdom og opståen af symptomerne. Som det fremgår af afsnit 7.3., indgår Arbejdsskadestyrelsen i denne sammenhæng i et tæt samarbejde med fagforbundet 3F vedrørende sagsbehandlingen.